

A TIZENHATODIK ARADI VÉRTANÚ

Lenkey János tábornok emlékezete

Írásom címe meglepő lehet az olvasó számára, mivel a köztudatban tizenhárom aradi vértanú neve él. A cím mégis helytálló, hiszen 1849 és 1850 között a szabadságharc tizenhét katonai vezetője lelte halálát az aradi várban. A Haynau bírósága által halálraítéltek között – Aradon – elsőként Ormai (Auffenberg) Norbert ezredest, a honvéd vadászrezdek főfelügyelőjét végezték ki, 1849. augusztus 22-én. Őt nevezik a tizennegyedik aradi vértanúnak, bár sorrendben ő volt az első.

Ormai ezredest követték az „aradi tizenhármak” október 6-án, akiknek személye közismert.

A tizenhárom vértanú kivégzése után közel három héttel, október 25-én állították kivégzőosztag elé Kazinczy Lajos honvéd ezredest. Nagy nyelvújítónk, Kazinczy Ferenc legkisebb fia, mint egy önálló hadosztály parancsnoka tette le a fegyvert Zsibón, 1849. augusztus 25-én – 12 nappal Világos után – az oroszok előtt. Ez lehetett az oka, hogy ügyét később tárgyalta az aradi haditörvényszék. Kazinczy volt tehát a tizenötödik vértanú.

A vértanúk sorát az a Lenkey János tábornok követi, akinek életútját és a szabadságharcban betöltött szerepét szándékozom e dolgozatban bemutatni.

Nem nevezhetjük őt a szó szoros értelmében vértanúnak, mivel a vizsgálati fogságban megőrült, majd „természetes” halállal hunyt el 1850. február 9-én. Véleményem szerint ennek ellenére őt tekinthetjük a tizenhatodik vértanúnak, hiszen csak elborult elmeállapota és halálának tragikus körülményei miatt került el Aradon kivégzett bajtársai sorsát.

Végül meg kell még említenünk Ludwig Hauk honvéd alezredes nevét, akit Lenkey tábornok halála után, 1850. február 19-én, kötél által végeztek ki Aradon. Ő zárja tehát tizenhetediként az Aradon mártírhalált halt szabadságharcos hősök sorát.

Lenkey János életének két szakaszát ismeri a történettudomány.

Az első szakasz, amikor 1848 májusában, mint a Württemberg huszárezred kapitánya, engedély nélkül hazavezette századát Galíciából. A kalandos szökés történetét több szépirodalmi alkotás is megörökítette az utókor számára. Többek között ilyen mű Jókai Mór, *A kőszívű ember fiai* című regénye. Ebben a könyvében az író Baradlay Richárd alakjának megformálásánál használta fel Lenkey személyét és huszárszázadának regényes hazatérését. Megemlíthetjük Petőfi Sándor, *Lenkei százada* című versét is.

Lenkey Jánosnak a szabadságharcban betöltött szerepe kevésbé ismert, nem így a világsíri fegyverletétel után bekövetkezett megőrülése és tragikus halála. Életének erről az utolsó szakaszáról is készült szépirodalmi feldolgozás, Fekete Sándor *Lenkey tábornok* című drámája.

Lenkey János Egerben, 1807. szeptember 7-én látta meg a napvilágot, lenkei és zádorfalvi Lenkey Károly volt nemesi testőr, bécsi borkereskedő és nemes Keszlerffy Terézia másodszületett gyermekeként.¹ (Az elsőszületett ifj. Lenkey Károly honvédeztetés, 1803–1874.)

Lenkey János szülőháza Egerben, a Széchenyi utca 31. szám alatt található. (Az utcát korábban Szent Miklós, majd Rácz utcának nevezték.)² Az eredeti formájában fennmaradt egyszerű földszintes ház a Széchenyi és Kovács János utca sarkán áll. A Széchenyi utcai oldalon emléktábla található, melynek szövege szerint:

„Ebben a házban született
1807. szeptember 7-én
LENKEY JÁNOS.
Az 1848–49 évi szabadságharc
legendáshírű tábornoka.
Meghalt Aradon 1850. február 8-án.”

A kis János születése után a család Bécsbe költözött, ahol egészen 1809-ig maradtak, amikor menekülni voltak kénytelenek a franciák elől.³

Útjuk megint Egerbe vezetett.

Lenkeynének azonban nem tetszett az örökös vándorlás és 1810-ben rábírta férjét, hogy adja át Ákos öccsének a bécsi borkereskedést és ők maradjanak Egerben. Ezt követően még két évig foglalkozott Lenkey Károly a borok magyarországi begyűjtésével és szállításával.⁴

1812-ben azonban fordulat állt be a család életében. Erről az eseményről legjobban ifj. Lenkey Károlynak Egervári Ödön, volt honvéd főhadnagyhoz, a pesti egyetem könyvtárosahoz 1868. december 19-én írt levélbeli visszaemlékezéséből szerzünk tudomást: „...1812-ben, míg apám borokat vásárolni volt az országba – meghasonlás jött létre anyám és apám között –, mire apánk hazajött, csak kettőnket talált honn cselédekkel, mert anyánk elhagyott – és szülőihez költözött. Apám elkeseredésébe rögtön mindent dobra veretett, és bennünket felpakolt, és elmentünk Aradra lakni, és így jutottunk 1812-ben Aradra...”⁵

Lenkey János életére erősen hatott az a tény, hogy édesanyja öt éves korában elhagyta a családot. Mély nyomott hagyott a gyermek lelkivilágában, befolyásolta személyiségének alakulását, sőt egyik magyarázata lehet későbbi elmezavarának is. A hivatalos válásra öt évvel később, 1817-ben került sor, amikor báró Fischer István egri érsek a házasságot felbontotta.⁶

Lenkey Károly és két fia tehát 1812-től Aradon élt. A magáramaradt férj a vármegyei közigazgatásban vállalt állást. Kezdetben Arad vármegye esküdtje, majd szolgabírája, végül főszolgabírája lett. Időközben a táblabíró rangot is elnyerte. Idősebb Lenkey Károly 1836. június 19-én hunyt el Budán.⁷

1 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) X-2694. Egri r. k. egyházi anyakönyvek, 7. k., 178. o.

2 Wellner István: Eger. Bp., 1981. 106. o.

3 Országos Széchenyi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK): Quart. Hung. 2523. Potemkin Ödön levelezése, 2. o.

4 T. Ágoston László: Lenkey tábornok. In: *Hevesi Szemle*, 1982. 3. sz., 40. o.

5 OSZK Quart. Hung. 2523. 3. o.

6 T. Ágoston: i. m. (1982) 40. o.

7 Hellebronth Kálmán: A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Bp., 1939. 236–237. o.

János édesanyjának a válás utáni sorsáról szinte semmit nem tudunk. Annyi bizonyos, hogy visszaköltözött szüleihez, és hogy Egerben halt meg 1845-ben. Erről abból a meghatalmazásból értesültünk, amit Lenkey János adott bátyjának édesanyjuk halálát követően: „Meghatalmazás: Mellynek erejénél fogva én alól írt tellyes hatalommal felruházom tulajdon édes Testvéremet, Lenkei és Zádorfalvi Lenkey Károly nyugalmazott kapitány Urat azon ügyben, hogy szeretett Testvérem, néhai boldogult Édes Anyám Lenkey, született Keszlerffy Theresia asszonyság halála után maradtott, és tulajdon képpen engemet Testvéremmel illető ingó és ingatlan javakat, hátrahagyott készpénzt, drágaságokat, vagy kötelezvényeket, addig is, míg és Személyesen véle végezendek ilyen esetekben a Magyarhonban létező meg erősített Törvény Czikkelyek értelmében, kezéhez vehesse, azokról rendelkezzen...

Költ Brezanyban nyár utó 22ikén 1845.

ts:k: Vilmos Würtembergi Király nevét viselő
6-ik magyar Huszár ezredbely
százados Kapitány
Lenkei és Zádorfalvi Lenkey János.⁸

1814-ben, két éves aradi tartózkodása után az apja Bécsbe küldte ifjabb gyermekét Ákos öccséhez, ahol „a Löwenburg intézetbe nyerte ifjúkori nevelését, úgyannyira, hogy az apa megütkezésére a magyar nyelvet végképp elfelejtette...⁹ – írta Károly bátyja Egervári Ödönnek.

A Friedrich von Löwenburg gróf által – még a XVIII. század közepén alapított iskola, az osztrák és magyar nemesi ifjúság nevelésére volt hivatva. A nemesi konviktusban a tanítás németül folyt, így nem csoda, ha az ifjú Lenkey elfelejtette anyanyelvét. Ebben az iskolában 1822-ig „...kézbzdött míg a 15-ik évet el nem érte...¹⁰ – írta Lenkey Károly Egervárinak. Ekkor egy elszegényedett nemesi családból származó fiatalember számára kínálkozó három pálya, a papi, a jogi, vagy a katonai közül – nyilván családja akaratára hallgatva – a legutóbbit volt kénytelen választani.¹¹

Ezzel megpecsételődött Lenkey János további sorsa. Elindult azon az úton, amely a dicsőség felé vezetett, de melynek vége tragikussá vált számára.

A császári – királyi hadseregben

A tizenöt éves Lenkey Jánost édesapja akaratából 1822. július 22-én a 33. számú gyalogezredbe sorozták be, mint hadapródot.¹² Az ezred tulajdonosa nevét viselte. Az ezredtulajdonosság rendkívüli megtiszteltetésnek számított, bár ez idő tájt már szinte csak tiszteletbeli funkciót jelentett. Habsburg főhercegnek, szövetséges uralkodóházak tagjai és magasrangú tábornokok kaphattak ezredtulajdonosi

8 T. Ágoston László: Három ismeretlen Lenkey-levél. In: *Ilonismeret*, 1983. 5. sz., 33–34. o.

9 OL R-153. Potemkin Ödön levelezése, 1. cs. 12. fol.

10 OSZK Quart. Hung. 2523. 3–4. o.

11 *Csorba László*: A tizenötödik vértanú. In: *Interpress Magazin*, 1984. 3. sz., 4. o.

12 Kriegsarchiv, Grundbuchsblätter (a továbbiakban: KAG) Hus. Regt. No. 6. 2. Heft, 189. o.

címet.¹³ Az utóbbiak közé tartozott a 33. gyalogezred tulajdonosa, báró Bakonyi Imre is (1845-ig volt ezredtulajdonos). Lenkey Károlynak azért esett a választása a Bakonyi gyalogezredre, hogy itt fia „...ezen tiszta magyar ezredbe visszaszerezhesse annya nyelve tudását...”¹⁴ – tudhatjuk meg az Egervári féle levélből.

Minden gyalogezrednek volt egy saját fiúnevelő intézete, ahonnan az ifjak tizedesi ranggal, tisztjelöltként kerülnek ki. Az ifjú Lenkey azonban a tisztváltásnak nem ezt az útját választotta, hanem egy központi katonai tanintézetbe, a korneuburgi utásziskolába nyert felvételt.¹⁵

Az alsó-ausztriai Korneuburg Bécstől északra található, a Duna bal partján.

Az utásziskolát 1818-ban telepítették át kicsinek bizonyult korábbi helyéről, Bécsújhelyről. Ezt az iskolát a császári hadvezetés 1810-ben alapította azzal a céllal, hogy a hadseregnek magasabb képzettségű utászokat bocsásson rendelkezésére.¹⁶ Az utásziskolában azonban nemcsak az utász hadtest tagjait képezték, hanem más fegyvernemhez tartozó – gyalogság, lovasság, vadász – ezredek kadétjait is.

1821-ben az iskola egyik tanára, báró Salis alhadnagy „Javaslat az utásziskola új szervezetére” címet viselő előterjesztésében azt indítványozta, hogy a képzési időt az eddigi háromról öt évre kellene felemelni. A felsőbb vezetés a javaslatot 1823-ban fogadta el.¹⁷

Mivel Lenkey János 1822-től volt az intézmény tanulója, ő még a régi, három éves tanterv szerint kezdte meg tanulmányait. Az 1823-as változások azonban rá is érvényesek lettek. A meghosszabbított tanulmányi idő lehetővé tette a tananyag részletesebb és magasabb szintű elsajátítását.

Az intézet kemény szigora minden bizonnyal nem volt jó hatással az ifjú Lenkey lelkiállapotára. Az otthonról hozott lelki egyensúlyzavarok nem hogy csökkentek volna, hanem tovább erősödtek ezen évek alatt. Vélhetőleg megpróbálta ezeket palástolni, de sorsa alakulásának ismeretében feltételezhető, hogy már ekkor súlyos neurológiai és pszichiátriai elváltozások lehetőségét hordozta magában.¹⁸

A családi feljegyzések szerint Lenkey János „... kitűnően végezvén a tanulmányokat...” 1827-ben elhagyta a korneuburgi utásziskolát.¹⁹

Itt kell megemlítenünk, hogy az 1848/49-es szabadságharc több főújszta is ebben az iskolában szerezte katonai képzettségét. Többek között Kiss Sándor honvéd ezredes, aki miután 1849. június 20-án a Tömösi szoros védelmében megsebesült és fogságba esett, öngyilkos lett, illetve Kosztolányi Móric honvéd ezredes, aki Komárom várórségnek volt a csapatparancsnoka, és aki 2. osztályú katonai érdemjelet is kiérdemelte.²⁰

1828-ban az utásziskolát a Bécstől alig 30 kilométerre lévő Tullnba helyezték át. Itt is sok neves szabadságharcos hősrünk részesült katonai kiképzésben. Közülük is

13 *Kedves Gyula*: A lovasság. A szabadságharc hadserege. I. k. Bp., 1992. 17. o.

14 OL R-153. 1. cs. 12. fol.

15 Uo.

16 *Kemenovic, Felix von*: Geschichte der Pionierkadetten und deren Schulen. Wien, 1911. 13. o.

17 Uo. 39. o.

18 *Csorba*: i. m. 4. o.

19 OL R-153. 1. cs. 13. fol.

20 *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp., 1983. 200., 208. o.

a két legkiemelkedőbb, Görgey Artúr és Kazinczy Lajos, a későbbi tizenötödik aradi vértanú.²¹

Görgey Artúr 1840. május 12-én kelt levelében többek között ezt írja atyjának: „Huszár leszek, mert csak hazámfiak közt akarok szolgálni.”²² Hasonló megfontolások alapján, és abból a tényből kiindulva, hogy a huszárság a császári–királyi hadsereg legelittebb fegyverneme volt, az ifjú Lenkey János is egy huszárezredbe helyeztette át magát.

Így nevezték ki – rögtön az utásziskola elvégzése után – 1827. január 1-én az I. Vilmos württembergi király nevét viselő cs. kir. 6. huszárezred hadapródjának.²³

A Württemberg huszárezred a birodalom egyik legelittebb és legjobban megszervezett ezrede volt. Hasonlóan a többi huszárezredhez ez is négy osztályból, az osztályok pedig 2-2 századból álltak. Az osztályokat parancsnokaik rendfokozatáról nevezték el, így ezredesi, alezredesi, 1. őrnagyi és 2. őrnagyi osztályok voltak. A századok csak az osztályon belül kaptak megkülönböztető sorszámot, így pl. ezredesi osztály 2. század. A század két szárnyra, a szárny pedig két szakaszra oszlott.

Egy huszárezred alapvető igazgatási egysége a század volt, parancsnoka az első kapitány. Az ő helyettese a másodkapitány, vagy másként alszázados. A század tisztikarához rajtuk kívül még két főhadnagy és két hadnagy (alhadnagy) tartozott.²⁴

Az ezred belső felépítésével kapcsolatban még említést kell tennünk az ezredtörzsről. Ide az ezredesen és az osztályparancsnokokon kívül egy segédtsziszt is tartozott, aki az ezredparancsnoknak hivatali munkájában segédkezett.²⁵

A huszárezredeket egymástól ruházatunk más-más színösszeállításával különböztette meg. A Württemberg huszárok fekete csákót, búzavirágkék mentét és nadrágot viseltek, sárga gombokkal és paszománnyal.²⁶

Az ezredhez való bevonulás után egy évvel, 1828. január 28-án az ifjú Lenkeyt alhadnaggyá léptették elő.²⁷ A Württemberg huszárok ezidőtájt a kelet-csehországi Pardubitzban (Pardubice) állomásoztak. Lenkey Jánost azonban, mint képzett fiatal tisztet Prágába vezényelték, ahol Hammerstein tábornok és dandárparancsnok segédtszisztjévé nevezték ki.²⁸

A 6. huszárezrednek 1830. február 3-án új parancsnoka lett, Franz von Schlik gróf – a később hírnevessé vált hadvezér – személyében. Még ugyanez év április 15-én az ezredet új állomáshelyre, a magyarországi Debrecenbe vezényelték át. Itt a hosszú menetelés és a forró nyár miatt tizenhét tisztet és kb. százhatvan huszárt kellett kórházi ápolásban részesíteni. A törzskar Debrecenben, a századok pedig a

21 *Bona*: i. m. 161., 190. o.

22 *Rédvay István*: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Bp., 1941. 20. o.

23 KAG 2. Heft, 189. o.

24 *Kedves*: i. m. 17–18. o.

25 Uo. 19. o.

26 *Barcy Zoltán–Somogyi Győző*: A szabadságharc hadserege. Bp., 1986. 29. o.

27 KAG 2. Heft, 189. o.

28 OL R-153. 1. cs. 12. fol.

szomszédos helységekből lettek elhelyezve (Diószeg, Nagyvárad, Belényes, Nagyszalonta, Bószörmény, Derecske, Szatmár, Nagymajtény).²⁹

1831. április 21-én az ezred parancsot kapott, mely szerint új állomáshelyre, az alsó-ausztriai St. Pöltenbe vezényelték át őket. Pesten, Pozsonyon és Bécsen keresztül – ahol június 11-én megszemlélte őket Ferenc császár – június 13-án érkeztek meg St. Pöltenbe. A törzskar a városban, a századok pedig itt is a környező helységekből, Klein-Rustban, Fukingban, Traismauerben, Reichendorfban, Bischofstettenben, Kielben, Kammerhofban és Grafendorfban kaptak elszállásolást.³⁰

Sajnos ezideig nem sikerült semmilyen bizonyítékot arról felkutatnom, hogy Lenkey akár Debrecenben, vagy akár St. Pöltenben járt volna. Lehetséges, hogy amíg ezrede ezeken az állomáshelyeken tartózkodott, ő Prágában maradt.

A Württemberg huszárezredet 1832. április 15-én ismét új garnizonba, Bécsbe rendelték, ott egy héttel később, április 22-én részt vettek Napóleon fiának, a reichstadti hercegnek a temetésén.³¹ Arról már vannak adatok, hogy Lenkey Jánost is a császári fővárosba helyezték át. Itteni tartózkodása alatt léptették elő főhadnaggyá, 1832. november 1-én.³²

A bécsi tartózkodás alatt készült az a két festmény, amelyet a neves prágai festő, Höhlich készített az ezred tisztikaráról. Ezen a képen látható ezidáig egyetlen ismert ábrázolása az ifjú Lenkeynek is.

Az ezred azonban ezen az állomáshelyén sem maradhatott sokáig, mivel 1833. május 9-én a dél-morvaországi Austerlitzbe (Slavkov) vezényelték.³³ Lenkey főhadnaggyot azonban nem ide, hanem Morvaország fővárosába, Brünnbe (Brno) helyezték át. Itt a dandárparancsnok, gróf Esterházy Vince tábornok, mint segédtsiztet vette maga mellé. Esterházy és Lenkey kapcsolatáról a legtöbbet Lenkey Károlynak Egervári Ödönhöz, 1873. június 14-én írt leveléből tudhatunk meg. „...Brünbe, ahol Gróf Vincze Eszterházi hírneves vitéz tábornok volt dandárparancsnok. Lenkey Jánost egy gyakorlati parádénál annyira meg szerette, hogy mint segédet magához rendelte. Itt segédkezett a tábornok haláláig – amely bekövetkezett s, minél végrendeletileg tábornok több értékes holmijain fölül legkedvesebb paripáját, és azon damaszki kardját, amellyel I. Napóleon elleni harcban a Mária Theresia Keresztet kiérdemelte, Jánosnak emlékül hagyományozta...”³⁴

Az idézetben említett kardnak nem tudjuk mi lett a sorsa. Lenkey egy kardjáról – akár ez is lehet – azonban vannak információink. Ezek szerint azt máramarosszigeti szállásadójának, Chrenkó János kincstári ispánnak ajándékozta Lenkey kapitány, 1848. júniusában. A kard – amelyen „Fringia” és „Lenkey” véset volt olvasható –

29 Pizzighelli, *Cajetan*: Geschichte des K. u. K. Husarenregimentes Wilhelm II. König von Württemberg Nr. 6. 1734–1896. Rzeszów, 1897. 653. o. és Breda Lajos gróf: Kivonatok a cs. kir. II. Vilmos württembergi király nevével viselő 6-ik számú huszárezred történetéből 1734–1901. Klagenfurt, 1901. 105. o.

30 Pizzighelli: i. m. 654. o. és Breda: i. m. 105. o.

31 Pizzighelli: i. m. 655. o. és Breda: i. m. 105. o.

32 KAG 2. Hef, 189. o.

33 Pizzighelli: i. m. 656. o. és Breda: i. m. 105. o.

34 OL R-153. 1. cs. 12. fol.

később Vízváry Gyulának, a Nemzeti Színház művészenek került a birtokába. További sorsát homály fedi.³⁵

A Württemberg huszárezredet – melynek 1835. augusztus 1-től új parancsnoka volt, gróf Haller Ferenc személyében – ismét új állomáshelyre, a galíciai Brzezanba vezényelték át. 1835. október 16-án indultak el a huszárok a Biala-Rzeszow-Lemberg útvonalon. November 30-án érkeztek meg Brzezanba, ahol csak az ezredtörzs és az 1. század nyert elhelyezést. A többi századot a szomszédos helyiségekbe (Rohatyn, Monasterzyska, Tysmenitz, Mariampol, Bursztyn, Sereth és Radautz) irányították.³⁶

Hogy Lenkey mikor követte ezredét, nem tudjuk pontosan. Az azonban biztos, hogy 1839-ben már Galíciában állomásozott, mivel az év március 16-án léptették elő másodkapitánnyá.³⁷ Hogy meddig maradt a dandártörzsnél Brünnben, azt majd csak további kutatások után lehet egyértelműen tudni. Egyes források szerint gróf Esterházy tábornok halála után – 1835-ben – csatlakozott ezredéhez, más feljegyzések szerint viszont csak 1841-ben érkezett meg Galíciába.³⁸ Az utóbbi dátumnak mindenképpen ellentmond az az 1840. október 22-én kelt levél, amelyet Károly bátyjának a galíciai Radautzból írt.³⁹ Ebben beszámol a galíciai katonaeletről, de a sorokból azt is kiolvashatjuk, hogy Lenkey János igen magányos volt, családijával nemigen tartott kapcsolatot. Sorai szeretethiányról árulkodnak. E levél komoly adalék Lenkey pszichéjének megismeréséhez. Azóta, hogy megkezdte katonai pályafutását, nem tudjuk, hányszor járt otthon, Egerben. Annyi bizonyos, hogy 1845-ben, édesanyja halálakor otthon volt. Erről így ír a már említett 1873-as levelében Lenkey Károly: „...1845-be honn lévén Egerbe szabadságon sokat értekeztünk hazánk sorsa felett, és János egy kulcsot dolgozott ki, amelynél fogva csak mi érthettük az írottakat. Ezt ő előre látólag tette – mert bekövetkező az 1848-ik év azonnal felszólított magamat ezen ismeretemet alkalmaztatni és néki mindenrül mi az országba történik e modorba tudósítást adni, és a nevezetesebb hirlapokat neki megküldeni ne mulasszam...”⁴⁰

A tisztikar tagjainak magánéletét és társas érintkezését szigorú előírások határozták meg. Ilyen volt például az a szabály is, mely előírta, hogy a tisztek szolgálaton kívül csak a nemességgel érintkezhetnek. A családalapítási lehetőségek is szűkre voltak szabva. Például egy 1842-ben megjelent rendelet csupán a tisztikar egyhatod részének engedélyezte a nősülést.⁴¹ Ezen tények ismeretében érthetővé válik, hogy a tisztek legtöbbször számára miért az ezredkötelék jelentette a „családi otthont.”

Lenkey Jánostól nem állt messze a házasság gondolata. Legalábbis erre engednek következtetni azok a források, melyek szerint galíciai tartózkodása alatt megismerkedett Serafina Potocka grófnővel. Az ismeretséget szerelem követte, melynek beteljesülését – azaz a házasságot – a történelem megakadályozta.

35 Kovácsy Zoltán: Lenkey tábornok emléke. In: *Hevesi Szemle*, 1978. 1. sz., 42. o.

36 Pizzighelli: i. m. 662. o. és Breda: i. m. 105. o.

37 KAG 2. Hefő, 189. o.

38 OL R-153. 1. cs. 12. fol.

39 T. Ágoston: i. m. (1983) 32–33. o.

40 OL R-153. 1. cs. 12. fol.

41 Rédtay: i. m. 18. o.

Neves történészünk, Márki Sándor nagyapjánál, Zay István uradalmi intézőnél a szabadságharc folyamán három ízben is járt Lenkey a Bihar vármegyei Sarkodon. Először 1848 augusztusban, amikor is egy medaillont mutatott, amiben egy lengyel grófnő „aranyhaja” volt elrejtve. Másodszer 1849. augusztus 5-én járt Sarkodon. Akkor már fényes katonai múlt állt mögötte. Vidám volt – bár a szabadságharc ügye veszni látszott – mivel a grófnő akkor már jegyese volt és a jegyesek rózsaszínben látják a világot. Harmadszor – utoljára – kevéssel Világos után látogatott el Sarkadra. Szomorú látogatás volt ez, hiszen a szabadságharc elbukott és így semmi reménye nem maradt, hogy elnyerje Potocka grófnő kezét.⁴² Itt kell megjegyezni, hogy a különböző családtörténeti munkák áttekintése után kétség merül fel a grófnő személyével kapcsolatban. 1848 táján a gróf Potocki családnak ugyanis nem volt Serafina nevű tagja. Ezek szerint a hölgy vagy más keresztnévre hallgatott, vagy kitalált személy volt.

Most térjünk vissza Galíciába, a Württemberg huszárokhoz. Időközben a huszárezred élére új parancsnokok kerültek. 1837. áprilisától Johann von Breuner gróf, 1838. májusától Johann von Buriß báró és végül 1846. április 2-től Alfred von Paar gróf vette át az ezred vezényletét.⁴³

Lenkey János előléptetése sem váratott sokáig magára. 1843. január 16-án előléptették első kapitánnyá és kinevezték az ezredesi osztály 2. századának parancsnokává.⁴⁴

E beosztásban érte őt az 1848. év, mely sorsának további alakulásában nagy szerepet játszott.

Mielőtt azonban rátérnék 1848 tavaszának eseményeire, említést kell tennem egy levélről, melyet Károly bátyjához írt 1848. március 12-én.⁴⁵ A forradalom előestéjén írt levél sok mindenről tanúskodik. Írója művelt – ekkorra már magyarul tökéletesen beszélő és író – érzékeny lelkialkatú férfi. Őszinte, vallomásszerű soraiból egy kétségbeesett ember segélykiáltását olvashatjuk ki. A levél második része már előrevetíti a jövőt: szinte látja saját tragikus halálát és életbölcsességről tanúskodó okfejtéssel ad tanácsot a jövődő ifjúság neveléséhez.

1848 tavaszának forradalmi eseményei nemcsak Magyarországra, hanem a galíciai lengyelekre is nagy hatással voltak. A forrongó hangulat továbbgyűrűzését a császári hadvezetés katonai csapatmozdulatokkal igyekezett megakadályozni: 1848. március 22-én a Württemberg huszárezred ezredesi osztályának 2. századát eredeti állomáshelyéről, Mariampolból a kerületi székhely katonaságának megerősítésére Stanislauba vezényelték át.⁴⁶ A század parancsnoka a negyvenegy éves Lenkey János kapitány volt.

A város polgárai természetesen mindent elkövettek, hogy a magyar katonákat maguk mellé állítsák. A huszárok viszonzták a lengyelek barátságát, hiszen a magyarság mindig lelki rokonának tartotta a lengyel népet.

42 Heves Megyei Levéltár (a továbbiakban: HML) IV-417.2325.; *Kolacskovszky Lajos*: Lenkey János hazatér. H. n. 1948. 3–4. o. és dr. Márki-Zay Lajos szóbeli közlése alapján.

43 *Pizzighelli*: i. m. 663–665. o. és *Breda*: i. m. 106. o.

44 KAG 2. Heft, 189. o.

45 *T. Ágoston*: i. m. (1983) 34–35. o.

46 *Urbán Aladár*: „... értesítve valánk a hazátul, hogy siessünk védelmére...” (Lenkey századának hazatérése 1848-ban). In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1992. 3. sz., 4. o.

Lenkey kapitány a visszaemlékezések szerint elnézte, hogy a huszárok barátkoznak a lakossággal. Így történhetett, hogy egy tüntetés során ő maga „szép szóval” oszlatta fel a Főtérre vonuló lengyeleket. Erről az eseményről így emlékezik meg Pjotr Alabin cári tiszt, Stanislau polgárainak elbeszélése alapján: „Lenkey, egy magyar huszárszázad kapitánya azt a parancsot kapta, hogy Stanislau városában akár erőszakkal is, de vegye el a lengyel nemzetőrség fegyvereit, melyeket önkéntesen beszolgáltatóknak nem voltak hajlandók. Lenkey kapitány végre akarván hajtani a parancsot, századával a Főtérre vonult, s fegyverletételre szólította fel az ugyanott felsorakozott nemzeti őrséget. A jelen levő diákok, akiket lengyel szokás szerint itt studentoknak hívtak, kiabálni kezdtek: „Vivát Lenkey!” A kapitány nem törődött volna a dolgokkal, de hamarosan a teret elárasztó tömeg is éljenezni kezdett, a férfiak kalapjukat lengették, s kendőikkel integettek az asszonyok. E lelkesedés olyannyira meghatotta Lenkeyt, hogy leszállt lováról és a századnak is ilyen értelmű parancsot adott. A diákok elvezették a huszárlóvakat, a polgárok bort hoztak, kínálgatni kezdték a katonákat, akik testvériesen ölelték keblükre a város lakóit. A nemzetőrség fegyvereit Lenkey persze nem vette el.”⁴⁷

Egy másik alkalommal, április 27-én a lengyelek újabb megmozdulásra készültek. Erről az eseményről Lenkey János maga is beszámol az aradi haditörvényszéknek, 1849. augusztus 27-i vallomásaiban. „...Itt történt egy este, amikor színházban voltunk, hogy néhány fiatalember macskazenét akart adni a kincstári igazgatóság főnökének, valamint Kalliány tábornoknak, de a rejtve felállított katonaság szétkergette őket, puskatussal verte szét a rendezőket, akik közt sok kíváncsi, a rendbontásban részt nem vett személy volt, körülbelül harmincan megsebesültek, és egy nemes családból származó fiatalember meg is halt...”⁴⁸

Az elhunyt nemes családja és a város lakossága nemzeti ügynek tekintette a tragikus eseményt. A kastélyban felállított díszes ravatalt közszemlére tették, ahová csak polgárokat és a magyar huszárokat engedték be. A lengyelek igen pompás temetést rendeztek, melyre a huszártszettek is meghívták. Erről így emlékezik meg Lenkey a már említett vallomásaiban: „...A lengyelek, kivált az akkori körülmények közt, nagyon felfújták ezt az esetet, igen pompás temetést rendeztek, minket, tszettek is meghívtak rá, és több más tiszttel együtt én is megjelentem, elsősorban azért, hogy a megbékélést előmozdítsam. Sajnos előzetes tudomásom nélkül néhány huszárom is megjelent, hogy gyertyával kísérje, sőt néhány lépésnyire vigye is a holttestet, de én ezt azonnal megtiltottam...”⁴⁹

Az előző két esemény felkeltette Kalliány dandárparancsnok gyanúját a huszárszázad politikai megbízhatóságával kapcsolatban és ezért május 13-án a századot visszarendelte Mariampolba. Lenkeyt ezután, május 19-én Brzezanba, az ezredtörzshöz rendelték. Itt gróf Paar ezredparancsnok a lengyel lázadókkal való összejátszással gyanúsította és hatnapi fogsággal sújtotta.⁵⁰ A hat nap lejárta után a kapitány felkereste gróf Paar-t és benyújtotta lemondását: „...Nem a büntetés, hanem a miatt a fogadtatás miatt, amelyben gróf Paar ezredes úr részesített, aki

47 Alabin, Pjotr Vlagyimirovics: A magyar háború. In: A magyarországi hadjárat 1849. (Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról). Bp. 1988., 219. o.

48 Katona Tamás (szerk.): Az aradi vértanúk II. k. Bp., 1983. 182–183. o.

49 Uo.

50 Urbán: i. m. (1992) 4. o.

gyűlölte a magyarokat, és most is megszégyenítő kijelentésekkel halmozott el, benyújtottam lemondásomat, és szabadságot kértem...” vallotta aradi bírának Lenkey tábornok.⁵¹

Időközben a század elhatározta, hogy hazatér Magyarországra. Az egyik okuk, hogy a századparancsnoki teendőkkkel gróf Festetich Sándort, a kegyetlenségéről híres tisztet bízták meg. A másik sokkal magasabb volt, hiszen az országnak szüksége volt rájuk és hazavárta őket.

A magyar kormány már áprilisban lépéseket tett a külföldön állomásozó magyar nemzetiségű ezredek hazahozatalára. Az osztrák hadvezetés azonban a zavaros galíciai közállapotokra hivatkozva nem járult hozzá azok hazatéréséhez.

1848. május 26-án a század egyik közvitéze, Hajdu Mihály levelet kapott otthonról. A levélhez mellékelve volt Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című verse és egy nyomtatvány. Ez utóbbi a „Felhívás az ország határain kívül állomásozó magyar katonákhoz” címet viselte és 1848. május 4-i keltezéssel, Pesten nyomtatták ki. A röpirat felszólította a katonákat, hogy haladéktalanul térjenek vissza hazájukba, mert annak igen nagy szüksége van rájuk. A nyomtatvány Rátunyi József tizedeshez került, majd az továbbadta Fiáth Pompejus főhadnagynak. A huszártiszt elolvasta, majd a legénység szemeláttára szétépte.⁵²

Május 28-án, vasárnap délután fürdés ürtügyén a század a Dnyeszter folyóhoz ment, ahol közös megegyezéssel az azonnali hazaindulás mellett döntöttek. Ezután visszatértek a laktanyába, ahol a legnagyobb titokban készülődni kezdtek az útra. Már útra készen álltak, amikor az esti órákban Fiáth főhadnagy – aki időközben tudomást szerzett a készülődésről – a laktanyába érkezett. Az indulást megakadályozni akaró tisztet azonnal lefoglák és egy kocsira ültették. Este 9 órakor a század zárt sorokban, főhadnagyát magával vive, trombitaszó mellett elhagyta Mariampolt.⁵³

Az ezredparancsnokság az akkor Stanisluban rendelkezési állományban lévő Lenkey János kapitánynak megbízást adott, hogy siessen a század után és próbálja visszatérésre bírni őket. Azért választották ezt a megoldást, mert a huszárok nagy előnyre tettek szert és üldözésükre nem sok esélyt láttak. E nap eseményéről így emlékszik meg Lenkey aradi vallomásában: „...Május 28-án már korán Stanisluba kocsiztam látogatóba, és senkit sem láttam, csak egy őrmestert, aki az illetményemet hozta el. Aznap este tizenegy órakor hozták hírért a fogadóba, ahol több tiszttel együtt vacsoráztam, hogy egy egész század elhagyta állomáshelyét, útnak indult Magyarország felé, és magával vitte Fiáth hadnagyot is. Oršic hadnaggal Kalliány tábornok úrhoz mentünk, megfontoltuk, mit lehetne tenni, és mivel beláttuk, hogy az üldözés a század nagy előnye miatt eredménytelen lenne, a tábornok úr, főképp a legénységre való befolyásomat tekintetbe véve, nyílt paranccsal a század után küldött, hogy szép szóval fordítsam vissza őket...”⁵⁴

A mai napig nyitva áll előttünk az a kérdés, hogy Lenkey milyen megfontolásból vállalta el ezt a megbízást. Talán tekintélyében és századának ragaszkodásában

51 *Katona*: i. m. II. k. 183. o.

52 *Rédvay*: i. m. 53. o.

53 *Urbán Aladár*: Lenkey százada. In: *Élet és Tudomány*, 1962. 10. sz., 294. o.

54 *Katona*: i. m. II. k. 183–184. o.

bízott, hogy visszatérésre tudja őket bírni. Esetleg maga is ezt tartotta a hazatérés leggyorsabb és legegyszerűbb módjának.⁵⁵

Feljegyzések tesznek említést arról, hogy Lenkey maga is készült haza. Maga gróf Paar ezredes is azt tartotta jónak, hogy amíg a kapitány kilépési kérelméről döntés születik, azonnal szabadságoltassa magát Magyarországra. Lenkey 28-án reggel még maga mondta egyik tizedesének, hogy most Stanislauba megy, majd rögtön hazájába távozik. Miért vállalkozott mégis arra, hogy megkísérli a század visszahívását? A válasz nem könnyű. Lenkey János számára a katonaság volt az egyetlen közeg, melyhez kötődött. Gróf Paar ezredes ambiciózus, de szangvinikus természetű embernek jellemzi, aki megnyilatkozásaiban egzaltált, s a kezdetektől fogva a szükségesnél nagyobb hazafiságot nyilvánított. Ebből a véleményből talán az ezredes magamentését is kiolvashatjuk, hiszen az ő ellenséges és durva magatartása miatt adta be a kapitány azonnali lemondását. A hat napig tartó fogság alatt azonban elgondolkodhatott lépése következményéről. Huszonhat évi szolgálat után elhagyja a hadsereget, és mi lesz azután? Mi várja otthon? Miként fizeti vissza jelentős adósságát? (Lenkey tartozása 1131. - Pft. volt, ami igen nagy összegnek számított akkoriban.) Az ezredparancsnokság megbízatása felvillantotta előtte a lehetőséget, ha visszahozza a szökevény huszárokat $\frac{5}{6}$ akiknek büntetlenség volt ígérve –, igazolja magát és maradhat a hadseregben.⁵⁶ De azt a másik lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy a hazaszeretettől vezérelve már a megbízatás elvállalásakor tudatában volt annak, hogy nem tér vissza Galíciába.

Lenkey János másnap, május 29-én hajnalban Nadworna mellett érte utol a századot. A huszárok éppen abrakoltak, amikor a kapitány odaért. Nyomban körülfogták és felszólították, hogy tartson velük. Lenkey szabadkozott és látszólag szép szóval igyekezett az emberek lelkére beszélni, hogy térjenek vissza. Azok nem voltak hajlandók, sőt – mint Lenkey aradi kihallgatása során erről beszámol – kényszerítették a kapitányt, hogy velük tartson. E kíméletes erőszaknak az ellentétes érzelmeikkel küszködő és amúgy is haza készülő Lenkey nyilván könnyű szívvel engedett.⁵⁷ Vannak azonban olyan források is, melyek szerint Lenkey önként, saját akaratából csatlakozott a századhoz. Katonái vállukra emelték, majd örömrivalgások és éljenzések közepette kocsira ültették.⁵⁸

A század – most már két tiszttel – tovább folytatta útját. Erőltetett menetben haladva május 29-én este 6 órakor a huszárok megérkeztek a magyarországi Kőrösmezőre. A 17 mérföldes utat alig 21 óra alatt tették meg.⁵⁹

A század ideiglenes parancsnoka, Vincze Ferenc őrmester másnap, május 30-án reggel felkérte Lenkeyt, hogy álljon a csapat élére. Lenkey ezt – egy visszaemlékezés szerint – először visszautasította, „s az asztalra borulva zokogott”. Később azonban kijelentette, hogy megbocsájtja, amiért fegyvert emeltek rá.

„Ha becsületesem veszve van – mondotta volna – haljak meg veletek, ha a kegyelem úgy rendeli, hogy harcba mehetünk.” Ezek után átvette a század parancsnokságát és feltétlen engedelmességet követelt a huszároktól.⁶⁰

55 *Urbán*: i. m. (1992) 10. o.

56 *Urbán*: i. m. (1992) 11., 31. o.

57 *Urbán*: i. m. (1962) 294. o.

58 *Rédtay*: i. m. 56. o.

59 *Benkő Samu*: A história és a vers (Lenkey százada). In: 80 huszár. Bp., 1980. 248. o.

60 *Urbán*: i. m. (1992) 12. o.

Még itt Kőrösmezőn jelentést írt Máramaros vármegye törvényhatósági elnökéhez, melyben századának szökését és útját írta le Magyarorszáig.⁶¹

1848. május 31-én érkezett meg a század Máramarosszigetre. Fogadtatásuk emlékezetes ünnep volt. A város határában nemzetőrök fogadták őket, majd déli 1 órakor a megyeháza előtt Pogány Károly alispán köszöntötte őket. Lenkey röviden vázolta szökésük történetét. Közölte, hogy nem jelentkezik a városi helyőrség parancsnokánál, hanem a megye rendelkezésére áll. Az alispán válasza megelégedte az országos közvélemény állásfoglalását és kijelentette, hogy a huszárokat nem tekintik sem szökevényeknek, sem esküszegőknek.⁶²

A máramarosszigeti bevonulásról így emlékezik meg egy szemtanú, Kovássy Albert, későbbi honvéd százados: „... Szigeten roppant örömmel fogadtattak. Az egész város eléjük ment. A nemzetőrség felállítattott. A tanulósg megjelent. Zászlókkal és örömrivalgásokkal fogadtattak. Elszállásolásuk végett veszekedtek a lakosok egymás közt. A megyeháza előtt sorba felállított az egész század. Lenkey lelkes beszédben felszólítja a hatóságot, rendelkezék felölök míg a miniszterium sorsuk felett határozand. Kívánta, állítsák oda ahol veszély van...⁶³

A magyar hadügyminiszternek, a frissen kinevezett Mészáros Lázárnak azonban „hivatalból” el kellett ítélnie a század hazatérését. Diplomáciai bonyodalomhoz vezethetett volna, ha a magyar kormány szó nélkül tudomásul vesz egy „osztrák” ezredből való tömeges dezertálást. Ennek megfelelően Mészáros Lázár már június 6-án közzétette a hadügyminisztérium álláspontját a Pesti Hírlap hasábjain.

„Mély fájdalommal teszem közhírré azt: miszerint a Gallicziában tanyázó Württemberg huszár-ezrednek egyik százada – talán túlbuzgó hazafiságból – összeesküvés által onnét eltávozott, és Magyarországra jött, a milly igen fájdalom ezen esetet, melly ámbár első illetén példa a magyar hadseregben, de mégis ellenségeinknek újabb fegyvert ad kezeibe, ép oly arányban vagyok kénytelen állásomnál fogva e tény felett rosszallásomat kijelenteni. Hadi bizottmányt neveztem ki magyar főtisztkekből, melly a tényre szolgáltató okokat a hadi törvények értelmében kinyomozza. A büntetésre nézve ő felsége királyunk határozata bevéartik. Remélem, hogy át fogja mindenki látni: miszerint hazánkat csak a rend igazság és törvényesség szent ihlete teheti valódi boldoggá, csak az alapíthatja meg jövőendő nagyságát és boldogságát.

Budapesten, június 6-án 1848.

Mészáros Lázár
hadügyminiszter⁶⁴

A közvélemény azonban nem fogadta el a felsőbb vezetés állásfoglalását. Máramaros vármegye már korábban, június 2-án támogató felirattal fordult István nádorhoz, mely kegyelmi folyamodványt a többi vármegyének és királyi városoknak is elküldte.⁶⁵

61 *Benkő*: i. m. 238-240. o.

62 *Urbán*: i. m. (1992) 12. o.

63 *Kovássy*: i. m. 40. o.

64 *Rosonczy Il dikő*: A Lenkey kapitány százada megmutatta az utat... (A huszárok hazatérése 1848/49-ben visszaemlékezések, korabeli sajtóudósítások és levéltári források tükrében). In: 80 huszár, Bp., 1980. 55. o.

65 HML IV-417.2418. A Lenkey családra vonatkozó iratok gyűjteménye.

A kiáltványnak országszerte nagy visszhangja volt. A vármegyék és a szabad királyi városok szinte kivétel nélkül a század oltalmára keltek és a nádorhoz, illetve a kormányhoz fordultak a megkegyelmezés ügyében. A megyei feliratokban igen sok hasonlóság van, bár hangvételben kétségtelenül eltérnek egymástól azok, amelyeket a nádorhoz intéztek, s azok, amelyek a kormánynak szóltak. Szinte mindegyikben szerepel, hogy a huszárok tettét a hazaszeretet vezérelte.⁶⁶

Mészáros Lázár mindezek ellenére ragaszkodott a század szökésének kivizsgáláshoz. A vizsgálatot az 1848. június 3-án este tartott minisztertanács rendelte el. Érdekesnek mondható az a tény, hogy gróf Batthyány Lajos miniszterelnök is a megkegyelmezés mellett foglalt állást. Evvel kapcsolatban a következő levelet írta június 19-én Mészáros hadügyminiszterhez: „A württembergi király nevét viselő huszár ezred egy századának magyarországra az illető felsőbbség engedelmével történt bejövetele tárgyában a ministeri tanácsnak hozzám intézett felszólítását mellékleteivel együtt, mint kirekesztőleg hadügyi tárgyat, hadügyminiszter úrral azon vélemény mellett van szerencsém további tárgyalás végett iderekesztve közölni, hogy a hadi vizsgálat minden esetre teljesítendő s annak bevégzésével a vétkesek részére általános bocsánat lenne eszközölendő.”⁶⁷

Mészáros Lázár 1848. június 30-án zárta le a vizsgálatot. Meghajolt a nemzet akarata előtt és engedett a minden oldalról feléje irányuló kéréseknek. Maga is belátta, hogy a hazaszeretet sugallta cselekményre mégsem lehet a törvény rideg szigorával lesújtania.

A hadügyminiszter mindezek mérlegelése után úgy határozott, hogy a Württemberg huszárezred ezredesi osztályának 2. századát a Délvidékre irányítja, hogy az ottani harctéren bizonyítsák be hősiességüket: „...Sehol az erény a kitünő egyéni jellemnek biztosabb s hamarabbi jutalomra nem várhatnak, mint a hadi pályán, annyival is inkább tehát, hogy a feliratokban érintett Lenkey százados és Fiáth főhadnagy a hazaszeretet által tévútra vezetett századjokkal együtt az alvidéki lázadók ellen leküldve vannak, s így elég alkalmok leendő érdemeiket nevelni s magokat jutalomra és előléptetésre érdemessé tenni...”⁶⁸ írta Mészáros Lázár 1848. július 31-én Máramaros vármegyének.

A század szökésének történetét több szemtanú is megörökítette. Ilyen volt az az „Egy Lenkey huszár” is, aki a Szilágy-Somlyó című lapban folytatásokban írta meg a huszárszázad szökésének történetét.⁶⁹

Putnoki József *A szökött huszárok* című versében örökítette meg a kalandos hazatérést.⁷⁰ A legjelentősebb szépirodalmi alkotásnak azonban Petőfi Sándor, *Lenkei százada* című versét tekinthetjük, melyet 1848. augusztusában írt.⁷¹

66 Urbán: i. m. (1992) 21. o.

67 Rosonczy: i. m. 56. o.

68 Kovássy Zoltán: Újabb adatok Lenkey János hazatéréséről. In: *Honismeret*, 1978. 2. sz. 41. o.

69 A Lenkey huszárok története. (Közl: Egy Lenkey huszár). In: *Szilágy-Somlyó*, 1888. 22–38. sz.

70 Putnoki József: A szökött huszárok. In: *Riadj magyar! (1848–49. fametszetes ponyvai és csatakróniái)*. Bp., 1983. 56–68. o.

71 Benkő: i. m. 236. o.

A magyar szabadságharc seregében

A március 15-i forradalmat és annak vívmányait nemcsak a magyar anyanyelvű lakosság, hanem az ország határain belül élő nemzetiségek nagy része – így a szerb nemzeti mozgalom liberális vezetői – is lelkesen köszöntötték.

Ekkor, 1848 március–áprilisban még úgy látszott, hogy a magyarokat és a szerbeket összefűző szálak az erősebbek. Amikor azonban az újvidéki szerb küldöttség április 8-án Pozsonyban előterjesztette nemzeti és szociális kívánalmait, a magyar országgyűlés hajlandó volt ugyan kisebb engedményeket tenni, de a magyarországi szerbek politikai nemzetként való elismerésétől mereven elzárkózott. A Kossuth Lajos és Djordje Stratimirović között lezajlott tárgyalások végül a kibékíthetetlen ellentétek jegyében zárultak.⁷²

Május 15-én megnyílt az első karlócai szerb nemzetgyűlés, melyen több nagyfontosságú határozat született. Ennek részeként megindult a szerbek fegyveres szervezkedése is. A magyar kormány hol békés, hol fenyegető katonai eszközökkel próbált úrrá lenni az eseményeken. A magyarok próbálkozásai azonban sorban kudarcot vallottak és május 24-én Djordje Stratimirović, a szerb felkelők főparancsnoka egész népét fegyverbe szólította.

A szerbek öt megerősített táborhoz hozták létre: 1. Perlasznál (a Tisza bal partján), 2. Újvidék és Karlóca között (a szerb patriarcha székhelyének biztosítására), 3. Temerinél (a nagy és kis római sáncok kereszteződésénél), 4. Szenttamásnál és 5. Alibunáron.⁷³

A Batthyány-kormány is megtette az ellenlépéseket. Június–júliusban összpontosította katonai erőit, így az országban állomásozó császári és királyi csapatok jelentős részét, majd kilenc vármegye nemzetőrségét. Július–augusztusban ezekhez csatlakozott az elsőként felállított honvédszászlóaljak többsége is. A Délvidéken összevont magyar csapatok létszáma június végére 15 000 főre, augusztusra pedig 45 000 főre nőtt. 1848 június végén e csapatok főparancsnokának Philipp von Bechtold báró, cs. kir. altábornagyot nevezték ki. Az új főparancsnok azonban határozott fellépés helyett passzív védelemre szorítkozott. Csapatait a szerb felkelő táborokkal szemben – ellentáborokat és záróvonalakat létesítve – nagy területen forgácsolta szét.⁷⁴

Ehhez a délvidéki hadsereghez osztotta be a hadügyminiszter Lenkeyt és századát. A század útrendjét 1848. július 16-án adta ki Mészáros Lázár.⁷⁵ A parancs azonban már nem Máramarosszigeten érte Lenkeyt, hanem egy megyebeli mezővárosban, Viskén.

A Máramarosszigeten állomásozó Hartmann gyalogezred katonái ugyanis hűségőnek, szökevényeknek nevezték a huszárokat. A huszárok nem hagyták magukat és július 2-án tettelegesen vettek elégtételt a sértőkön. A megyebizottság ezért arra kérte Lenkey kapitányt, hogy a nagyobb baj elkerülése érdekében

72 Magyarország hadtörténete. (Főszerk.: *Liptai Ervin*) I. k., Bp., 1985. 457–458. o.

73 *Szántó Imre*: Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Szeged, 1987. 49. o.

74 Magyarország hadtörténete. I. m. I. k., 458. o.

75 *Urbán*. i. m. (1992) 28. o.

vonuljon századával máshová. Július 5-én ez meg is történt és így került a század Viskre.⁷⁶

Lenkey és százada (132 fő és 137 ló) július 20-án indult el Viskről. A hadügyminiszteri parancs így rendelkezett az útvonalról: „...Utazzanak a kincstár költségén Viskről, Huszton, N. Szöllösön, Halmin, Szatmáron, Dobon, N. Károlyon, Mezőgyánon, Sarkadon, Gyulán, Csabán, Orosházán, Vásárhelyen át Szegedre...”⁷⁷

A huszárok, betartva az előírt parancsot, július 20-án Husztra érkeztek. Másnap az Ugocsa vármegyei Nagyszöllösön pihentek, majd délnek fordulva és a Tiszán kompon átkelve július 22-én Halmiban éjszakáztak. Július 23-án érkeztek meg Szatmár vármegyébe, melynek székhelyén, Szatmárnémetiben szálltak meg. A következő napon – viszonylag rövid út megtétele után – Dobra érkeztek. Július 25-én Szabolcs vármegye székhelye, Nagykároly volt a század újabb állomáshelye. Másnap a Bihar vármegyei Szalacsra, 27-én pedig Székelyhídra érkeztek. Innen tovább csak két nap múlva, július 29-én indultak. Aznap Paptamásiban, másnap a megyeszékhelyen, Nagyváradon éjszakáztak. A huszárok július 31-én érkeztek Mezőgyánra, ahonnan másnap, augusztus 1-én az utolsó Bihar vármegyei községbe, Sarkadra érkeztek.⁷⁸

A század sarkadi bevonulásáról a következőképpen emlékezik meg egy szemtanú, Ferenczy Illésné, született Zay Alojzia, unokaöccsének, Márki Sándornak írt egyik levelében: „...Lenkeyt illetőleg azt jegyzem még meg, hogy... érkezett századával a sarkadkereszturi országuton, a plébánia és a kistemplom előtti téren volt az elfogadás, hol a város előkelősége, az öreg Veres Ferenc református pap, Zay János katolikus plébános, az öreg Zay egész családjával, boldog, boldogtalan jelen volt. A fogadásnál az érkezők elé virágokat szórtunk. Az összes gyülekezet harsány éljenekkel fogadta. Lenkey maga az élet, középkoron valamivel tul. Magas, daliás termetű. Hosszu arccal, kissé kopasz, magas homlokkal, élénk kékes szemekkel, melyekben a diadal öröme sugárzott. Mellette a virágzó szép ifju Fiáth Pompejus halvány, kerekded arcáról, nagy sötét szemeiből komoly busongás jelei látszottak. A század legénysége – mindegyik egy-egy dalia... Lenkey az iratok tartalma szerint Fiáthnal és a többi intelligens emberekkel, aznap édesapám vendégei voltak. Ebéd felett toaszt toasztot ért, még a nők részéről is. Kitünőkép Zay János, köszöntőiben voltak lelkesen üdvözölve a haza védelmére, vészes Dnyeszteren átusztatott, ezer bajokkal küzdött hazájuk védelmére sietett huszárok hősi erenyei. Lenkey röviden, lelkesen köszönte az üdvözlőket, nyilvánítva, hogy utjuk Mármarostól egy diadalut volt, de ehhez hasonló őszinte testvéri fogadásban még nem részesült...”⁷⁹ (Az idézetben található személyleírás igen fontos, mivel Lenkey Jánosról ennél részletesebb leírás nincs.)

A század és parancsnoka 1848. augusztus 2-án érkezett meg Békés vármegye akkori székhelyére, Gyulára. Augusztus 3-án Békéscsaba, 4-én pedig Orosháza volt a huszárok állomáshelye. Az utóbbi helyen – pihenés céljából – a század két napot töltött.

76 Kovássy Zoltán: Lenkey visszatér. In: *Interpress Magazin*, 1984. 8. sz. 124. o.

77 Uo.

78 Urbán: i. m. (1992) 28–29. o.

79 A levél Dr. Márki-Zay Lajos tulajdonában van (Gyula).

Augusztus 6-án – átlépve Csongrád vármegye határát – Hódmezővásárhelyen szálltak meg. A következő napon, augusztus 7-én érkezett meg Lenkey és százada a kijelölt célállomásra, Szegedre.⁸⁰ A huszárokat Szeged város közönsége ének- és zenesóval fogadta, a lakosság utcahosszat virágkoszorúkat hintett eléjük.

Ugyanezen a napon vonult át Szegeden a zömében gyöngyösiekből álló Heves megyei 2. nemzetőr zászlóalj. Az egység egyik tagja Spetykó Gábor ügyvéd így számol be megérkezésükről Gyöngyös bírájához írt egyik levelében: „...augusztus 7-én Szegedre értünk, hogy őszinte magyar lelkesedéssel fogadtatánk. Lenkey kapitány, ki századával aznap reggel érkezett Szegedre, előnkbe jött a város szélére, s ott sokunkkal kezefogva üdvözölt s tettekre lelkesített...”⁸¹

1848. augusztus 9-én gőzhajón érkezett meg Szegedre Mészáros Lázár hadügyminiszter, hogy megsejmelje a délvidéki tábor. Két nappal később, augusztus 11-én a Lenkey-féle szökevény századot is megtekintette. „Tehát kendtek azon a híres huszárok..., kendtek akik megszöktek, mint gyáva nemzetőrök? Kendtek azt hangoztatják azért szöktek meg, mert a haza veszélyben van. Ez igaz is! De ebből a veszélyből nem kendtek fogják kiszabadítani...”⁸² megjegyzésekkel fedte meg őket.

Lenkey János és százada 1848. augusztus 11. után Szegedről a Zenta-Óbecse útvonalon vonult a verbászi táborba. Itt a délvidéki hadsereg parancsnoka, a már említett báró Bechtold altábornagy igen hűvösen fogadta az útja során mindenütt lelkesedést tapasztalt századot.⁸³

Lenkey százada 1848. augusztus 19-én esett át a tűzkeresztségen Szenttamás második ostromakor.⁸⁴ Szenttamás a Ferenc-csatorna bal partján fekszik, s azokban az időkben 1600 lakóházzal és 10–12 000 lakossal bírt. A szerb felkelők csapatai itt egy megerősített tábor hoztak létre. Báró Bechtold altábornagy – kinevezése után – egyik legfőbb feladatának tekintette, hogy Szenttamás a magyarok kezére kerüljön. Az első ostrom július 14-én zajlott le, ezt azonban a szerbek visszaverték.⁸⁵

Szenttamás második ostromát az altábornagy augusztus 19-re tűzte ki. Akár az első ostrom alkalmával, ebből az időpontból sem csinált titkot és az a szerbek tudomására jutott.

A Lenkey-féle századot beosztották Wollnhofer vezérőrnagy dandárjába, melyet még augusztus 18-án Verbászról Kiskérre irányítottak.⁸⁶

A másnapi támadást az említett Wollnhofer dandár kezdte meg. Feladatuk az volt, hogy elfoglalják a Ferenc-csatorna hídját a szerbektől. Wollnhofer mindenekelőtt a tüzérséget vonultatta fel a hídfő ellen. Lenkey századát ezen tüzérség ágyúfedezetének használta.

Szenttamást azonban nemcsak a híd felől, hanem másik két oldalról is megtámadták a magyarok. Az egyik hadoszlopot báró Bakonyi Sándor ezredes

⁸⁰ *Urbán*: i. m. (1992) 29. o.

⁸¹ *Számtó*: i. m. 75. o.

⁸² A Lenkey huszárok..., i. m. 38. sz.

⁸³ *Urbán*: i. m. (1992) 29. o.

⁸⁴ *Rédvay*: i. m. 59. o.

⁸⁵ *Olchváry Ödön*: A magyar függetlenségi harc 1848–49-ben a Délvidéken. Bp., 1901. 28. o.

⁸⁶ *Uo.* 48. o.

vezette, mely Verbász felől támadt. A másik hadoszlopot gróf Kollowrat ezredes irányította, aki Óbecse felől rohamozta meg Szenttamás sáncait.⁸⁷ A gondosan előkészített – de titokban nem tartott – támadás kudarcba fulladt és báró Bechtold altábornagynak vissza kellett rendelni csapatait.

A hivatalos adatok szerint a csatának – magyar részről – mindössze száz sebesültje volt és negyven halottja. Egyes feltételezések szerint jóval nagyobb volt a veszteség, úgy kétszáz körül volt a hősi halottak száma. Az elhunytak között volt Fiáth Pompejus főhadnagy, a Lenkey-féle – szökevény – század második embere. Haláláról így emlékezett meg Degré Alajos visszaemlékezéseiben: „... Lenkey huszáraival büntetésből, mert parancs nélkül jöttek haza, a legveszedelmesebb helyre, ágyúfedezéshez állítottatt. Az első ágyúgolyó, mely a sáncok mögül kirepült, Fiáthot találta, aki azonnal szörnyethalt. ...”⁸⁸

1848. augusztus 22-én báró Bechtold altábornagy a részletek ismeretében dicsérően számolt be jelentésében Lenkey kapitányról és századáról. Szenttamás újabb sikertelen ostroma részleteinek bemutatása, valamint az altábornagy jelentésében található magyarázatok és hőstettek ismertetése céljából a hadügyminiszter úgy döntött, hogy azt megjelenteti a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben: „...A Württemberg huszárezred kapitány[al] Lenkey, derék századával a legveszélyesebb helyeken vitézsége kitűnő jeleit adá, valamint bebizonyítá azt, hogy a század a kegyes bocsánatra minden kivétel nélkül valódiilag érdemes... A hadügyminiszter nevében: Melczer Andor ezredes és állományi titkár.”⁸⁹

A következő hadművelet – amelyről biztosan tudjuk, hogy Lenkey is részt vett benne – Szenttamás harmadik ostroma volt. Az 1848. szeptember 21-én lezajlott csata idején Mészáros Lázár hadügyminiszter volt a délvidéki csapatok főparancsnoka. Elődje, báró Bechtold altábornagy szeptember 8-án kénytelen volt lemondani tisztségéről, mivel a magyar országgyűlés árulással vádolta meg.⁹⁰ Az újabb ostrom tervét Mészáros vezérkari főnöke, Klauzál József honvéd őrnagy dolgozta ki. A terv szerint az elsáncolt tábornok több irányból előnyomuló hadoszloppal – váratlan támadással – kellett bevenni. Problémát okozott, hogy az előző éjjel elindított egyes oszlopok közül több is eltévedt a sötétben. Így a 21-i támadás keresztülvitelére csak jóval napkelte után került sor. Ez volt a kudarc egyik oka. A másik pedig, hogy mintegy 3000 szerb gyalogosnak sikerült áttörnie a magyar lovasság vonalait és bejutni a táborba, ezzel megerősítve a szerb védelmet. Mészáros Lázár ezekről az eseményekről értesülve az egész magyar seregnek visszavonulást parancsolt. Az összecsapás vesztesége magyar oldalon 20–30 fő, a szerbeknél pedig ennél is kevesebb volt.⁹¹

1848. szeptember 30-án Lenkey János kérelemmel fordult a mozgó hadtest parancsnokságához, hogy őt és századát az újonnan szervezett Hunyadi lovassághoz helyezték át. Indokként azt hozta fel, hogy a Württemberg huszárezred – bár nyíltan nem mondja ki – esküszegőknek és szökevényeknek tartja őket. A század legénysége színmagyar és harci szellemük is magas, így a Hunyadi lovasságnál jó szolgálatot tehetnének.

87 Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. k. Budapest, 1929. 30. o.

88 Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Bp., 1983. 223. o.

89 Közlöny (A kormány és az OHB hivatalos lapja), 1848. aug. 30., 413. o.

90 Olchváry: i. m. 75. o.

91 Breit: i. m. I. k., 112–113. o.

A beadványra október 4-én válaszolt Mészáros hadügyminiszter, közölve, hogy az áthelyezéshez királyi jóváhagyás szükséges. Az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) azonban felülbírálta a hadügyminiszter álláspontját, Lenkey Jánost október 9-én őrnaggyá léptette elő és áthelyezte az újonnan alakult Lehel lovasezredbe.⁹² Itt elválik Lenkey és századának útja. A század a délvidéki táborban maradt, míg Lenkeyt máshová szólította a parancs. Később, mikor a Hunyadi huszárezrednek lett a parancsnoka, kérvényezte egykori huszárjainak ezredébe való áthelyezését. Hosszas huzavona után erre sor is került 1848 decemberében.⁹³

Az 1848. október 3-i császári manifesztum után nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországnak nehéz küzdelemre kell felkészülnie, mivel az ellenfél Európa egyik legjobban képzett hatalmas serege, az osztrák császár hadserege lesz. Halaszthatatlan feladattá vált tehát – többek között – a reguláris lovasság szaporítása. Ennek megfelelően három új huszárezred felállításáról született rendelkezés. Ezek a régi, a „sorhadi” huszárezredek⁹⁴től eltérő számozást és megnevezést kaptak. Az 1. számút Hunyadi Jánosról, a 2. számút Lehel vezérről, a 3. számút Mátyás királyról nevezték el. (Későbbiekben még további három lovasezredet állítottatott fel a magyar kormány. Ezeket Károlyi-, Bocskai- és Attila lovasezredeknek nevezték.)⁹⁴

Később ez a hat lovasezred újabb számozást kapott. A december 3-án kelt hadügyminisztériumi rendelet szerint – a korábbi császári és királyi huszárezredek hadrendi számaikat követve – az 1. (Hunyadi) lovasezredből 13. számú huszárezred, a 2. számú (Lehel) ezredből pedig 14. számú huszárezred lett. (A többi négy ezreddel is hasonlóképpen jártak el.)⁹⁵

Lenkey Jánost 1848. október 9-én – a Jászkun kerületekben szervezett – Lehel lovasezred őrnaggyává nevezték ki.⁹⁶ Minden valószínűség szerint maga Kossuth Lajos volt az, aki szorgalmazta a huszárkapitány előléptetését.⁹⁷

Tudomásunk szerint Lenkey azonban soha nem jelent meg a Lehel lovasságnál, mivel három nappal előléptetése után, október 12-én az 1. számú Hunyadi lovasezred alezredesévé és parancsnokává nevezték ki. Mi készíthette a felsőbb vezetést erre a lépésre? – nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy Lenkeynek sok támogatója volt, akik galíciai szökését nem dezertálásnak, hanem hősi cselekedetnek tekintették.

92 *Urbán*: i. m. (1992) 32–33. o.

93 *Uo.* 33–34. o.

94 *Kedves*: i. m. 36. o.

95 *Rédei István*: Jászok és kunok az 1848/49-es szabadságharcban. Jászberény, 1989. 40. o.

96 *Közlöny*, 1848. okt. 12., 621. o.

97 *Urbán*: i. m. (1992) 33. o.

Az újabb kinevezés a következőképpen szólt:

„Kinevezés

mellynél fogva Lenkey János Lehel lovas ezredi Őrnagy úr, folyó hó első napjától számítandó ranggal s illetménnyel, a Hunyadi Lovassághoz alezredessé kineveztetik.

Kelt Budapesten, Október 12, 1848.

Az országos honvédelmi bizottmány,
Kossuth Lajos elnök.”⁹⁸

Az 1. számú lovasezredet a Hunyadi-szabadcsapat lovasságából kezdték megszervezni. A szabadcsapatot Szalay László pénzügyminiszteri titkár állította fel 1848 augusztusában. Kezdetben Kossuth-vadászoknak, vagy Kossuth-szabadosainak is nevezték őket. Szeptemberben vették fel a Hunyadi nevet, október 28-án pedig 1. számú Hunyadi honvéd lovasezred nevet kapták.⁹⁹

Az ezred szervezeti felépítése a „sorhadi” huszárokét követte, természetesen kisebb eltérésekkel. Kezdetben az ezred három osztályból állt, melyet a későbbiekben négyre duzzasztottak fel. A huszárezredet szétbontva alkalmazták, aminek oka az osztályonkénti, sőt századonkénti felállításban keresendő. Alig hogy 1–1 osztályt felszereltek, azonnal útnak is indították oda, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk. Az ezred történetében volt olyan időszak is, amikor négy hadtestbe voltak szétosztva.¹⁰⁰

A legénység nagy része az Aföld magyar lakosságából került ki. A szervezési munkálatok Nagykőrösön folytak. A helyi lovassági laktanyában állították ki az ezredet és innen küldték szét a különböző csataterekre a már felszerelt századokat.¹⁰¹

1848 októbertől tehát Lenkey János alezredes vette át az ezred vezetését és a további szervezési teendőket, így ő is Nagykőrösön tartózkodott.

A Hadtörténelmi Levéltárban található az az újabb kinevezés, melynek szövege szerint: „Lenkey János honvéd alezredes úr, utólagos jóváhagyása reményében ő Felsege Magyarország Királyának, folyó évi octóber 16-tól számítandó ranggal és illetménnyel ezredessé kineveztetik.

Kelt Budapesten 1848 évi Octóber 16-án.

Mészáros Lázár hadügyminiszter.”¹⁰²

E kinevezéssel kapcsolatban kérdések merülhetnek fel. Ugyanis maga Kossuth Lajos volt az, aki 1848. december 11-én megsürgette Lenkey ezredesi kinevezését. Mészáros Lázár hadügyminiszterhez írt levelében a következőket közli: „Lenkey János ezredessé már rég kineveztetve lévén a honvédelmi bizottmány által – kinevezési okirata máiglen sem adatott ki ...ezennel meghagyatik a hadügyminiszter urnak, hogy Lenkey János ezredesi diplomáját rögtön kiadatni és utánna Verbászra küldeni ne terheltezzék...”¹⁰³

98 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL): IV-3. Az aradi cs. kir. rendkívüli hadtörvényszék iratai, 113/24. cs. III/a.

99 *Barcy-Somogyi*: i. m. 122–124. o.

100 *Kedves*: i. m. 37. o.

101 *Galgóczy Károly*: Nagykőrös város monographiája. Bp., 1896. 209. o.

102 HL IV-3.113/24. cs. III/b.

103 OL H-2. Miniszterelnökség, OHB iratai, 1848-5234.

Minden valószínűség szerint ennek a megsürgetésnek volt köszönhető, hogy decemberben – antedatálva október 16-ra – Lenkey megkapta ezredesi kinevezését.

A késelem okát pontosan nem tudhatjuk. Többször előfordult, hogy a már meglévő kinevezéseket valamely okból visszatarították. (Ez lehetett pénzügyi, vagy személyes ok is.) A döntések magasabb törzstisztek esetében nem a Hadügyminisztériumban, hanem az OHB-ben történtek, az adminisztrációt viszont a HM végezte. Itt is volt aztán sok probléma, ellenvélemény, tudatos „keresztbetevés”, vagy csak véletlen mulasztás. Mindenesetre tény, hogy Lenkey János decemberben kapta meg – 1848. október 16-ra keltezett – ezredesi kinevezését.

Lenkey nemcsak Nagykőrösön tevékenykedett ezredének ügyében. Több ízben járt a fővárosban, Pesten is. Egyik alkalommal – november 6-án – ünnepséget is rendezett a „Radikál kör” tagjainak. A jelenlévők egyhangúlag állították, hogy ilyen víg és hazafias estély még sohasem volt a körben. A komoly és trefás köszöntők egymást követték. Lenkeyre, a jeles vendégre Gaál József mondott pohárköszöntőt. Ezután ő állt föl és ragyogó egyszerűséggel köszöntötte a társaságot. Az ünnepség végén Vörösmarty Mihály szavalta el legújabb harci dalát.¹⁰⁴

1848. december 9-én a délvidéki hadseregből alakult bácskai hadtest parancsnoka, báró Bakonyi Sándor honvéd tábornok hat heti szabadságot kérve – mely letelte után sem tért vissza – elhagyta a sereget. Az ő helyét az OHB gróf Esterházy Sándor honvéd ezredes személyével töltette be. (December 13-án léptették elő tábornokká.) Gróf Esterházy eddig a bácskai hadtest egyik hadosztályparancsnoka volt. Az ő helyére nevezték ki – december 9-i dátummal – Lenkey Jánost, a 13. számú Hunyadi huszárezred parancsnokát.¹⁰⁵ Lenkey tehát decembertől ismét a Délvidéken tartózkodott, hadosztályának parancsnokságán, Óbecsén.

1848 december közepén az osztrák csapatok behatoltak az ország szívébe is, és a támadás szinte napok alatt jelentős császári sikereket eredményezett. Súlyos helyzet alakult ki Felső-Magyarországon is. Itt Franz von Schlik gróf tábornok – Lenkey korábbi ezredparancsnoka – támadott 8000 főnyi hadtestével. Ezzel egyidőben támadta és szállta meg a Dunántúl déli részét Laval von Nugent tábornoszernagy stajerszági hadteste. Mindezen eseményeket kiegészítette a délvidéki szerb-osztrák hadtest támadása Temesvár és Arad ellen.¹⁰⁶

1848 végére az is nyilvánvalóvá vált, hogy a fővárost ki kell üríteni. Kossuth Lajos december 31-re összehívta az országgyűlést és azt indítványozta, hogy a további ellenállás szervezése céljából az országgyűlés és az OHB tegye át székhelyét Debrecenbe. 1849. január 1-én meg is kezdődött Pest-Buda kiürítése.

Másnap, január 2-án Pesten összehívott haditanács végre radikálisan szakított a magyar hadsereg erői szétforgácsoló korábbi taktikával és úgy döntött, hogy a Délvidéket feladva az összes haderőt a Tisza mentén, Tokaj és Szeged között egyesíti.¹⁰⁷

104 Kéry Gyula: A magyar szabadságharc története napikrónikákban 1848. Bp., 1899. 611–612. o.

105 OL: H-75. Hadügyminisztérium, Általános iratok, 1848:11005.

106 Bona: i. m. 25. o.

107 Szántó: i. m. 106. o.

A pesti haditanács döntése alapján a magyar csapatok beszüntették a szerbek elleni támadó harcot. A Délvidéken tartózkodó két hadtest – a bácskai és a bánági – január közepén kapta meg a parancsot, hogy hagyják el állomáshelyüket és csatlakozzanak a főserceghez. A bácskai hadtest parancsnoka, gróf Esterházy Sándor tábornok azonban megtagadta a parancsot. Kijelentette, hogy a szerbek ellen kész harcolni, de a császári hadseregre fegyvert fogni pártütés. Hasonlóan nyilatkozott hadtestének számos tisztje is. A magyar kormány a helyzet tisztázására Nádossy Sándor honvéd ezredes, a HM katonai osztályának főnökét küldte a Bácskába. Nádossy azonban társául szegődött gróf Esterházynak és a kormány ellen lázítva az elvonulást elrendelő parancsnak nyíltan ellenszegültek.

Gróf Esterházy tábornok és Nádossy ezredes január 16-án leköszöntek beosztásukról és átszöktek az ellenséghez, példájukat a hadtest tizenöt törzstisztje és több tucat tisztje is követte.¹⁰⁸ A sereget a teljes felbomlástól két hadosztályparancsnoka, gróf Vécsey Károly tábornok és Lenkey János ezredes mentette meg.

Az eseményről az OHB 1849. január 27-én egy közleményben számolt be: „Az ország kormánya botránkozással tapasztalta volt tábornok és seregvezér gróf Eszterházy Sándor részéről, miként a parancsnoksága alatt volt bácsi hadseregnél, midőn a hazánk szabadságának védelme végett, a hadügyminiszterium által eddigi működési helyéről máshová disponáltatnék, a derék, hű és vitéz hadsereg felbontására vezethető lépések jöttek közbe, s annak következtében, úgy a volt tábornok gróf Eszterházy Sándor mint több térben és ellenségben válogatni akaró törzs és főtisztek részéről lemondások jöttek közbe.

Azonban gróf Vécsey tábornok a bácsi hadsereg parancsnokságát átelve, ezen veszélyes áskálódásoknak olly határozott hazafiúi eréllyel vetett véget . . . Valamint elismerést és köszönetet nyilvánít a Vécsey tábornok úr parancsnoksága alatti sereg mindazon derék tisztjeinek, s közöttük különösen Lenkey ezredesnek, kik őt e fontos eljárásban szilárd hazafiúi jellemök kitüntetésével erélyesen gyámolították...¹⁰⁹

A bácskai hadtest új parancsnoka, gróf Vécsey tábornok – miután vasszigorral megfegyelmezte seregét – január 20-án elindult Verbászról és Óbecsén, Zentán, Magyarakanizsán át január 25-én Szegedre érkezett. Innen néhány nap múlva Szentesre indult tovább a hadtest, ahová február elején meg is érkezett.¹¹⁰ Arról, hogy Lenkey János is Szentesen tartózkodott hadtestével, egy február 9-én – Répáshy Mihály honvéd tábornok által – hozzá írt levél címzése a bizonyíték. „Lenkey zu Szentes”.¹¹¹

Szentesről a sereg Törökszentmiklós felé vette útját, ahová február 12-én érkeztek meg. Itt több hétig tartózkodtak, és a 6418 emberből álló hadtest felszerelését egészítették ki. Törökszentmiklósról gróf Vécsey hadteste Szolnokra ment, ahol – III. hadtest néven – egyesült a Damjanich János honvéd tábornok parancsnoksága alatt lévő bánági hadtesttel.¹¹²

108 Bona. i. m. 26. o.

109 Kossuth Lajos összes munkái (a továbbiakban: KLÖM). XIV. k., Bp., 1953. 247. o.

110 Breit: i. m. I. k., 130. o.

111 HL VII-203. Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai, 13. cs. 57.

112 Borus József: Dembinski fővezérése és a Kápolnai csata. Bp., 1975. 212-214. o.

Lenkey János február–márciusi tevékenységéről és tartózkodási helyeiről igen keveset tudunk. Február 9-én Szentesen volt, de hogy ezután hol tartózkodott és mennyi ideig, arról nem rendelkezünk adatokkal.

Az aradi haditörvényszék előtt tett vallomása szerint a szolnoki csata idején (1849. március 5.) Szegeden volt, hogy az ottani parancsnokságot gróf Hadiktól átvegye. (Gróf Hadik Agoston honvéd ezredes a Szegeden visszamaradt bácskai csapatok, a „Szegedi hadosztály” parancsnoka volt.)¹¹³

Ezt a parancsot a hadügyminisztérium azonban március 3-án visszavonta és utasította Lenkey ezredet, hogy Szegedről térjen vissza Törökszentmiklósrá. Lenkey, a parancsnak eleget téve, március 10-én meg is érkezett oda.¹¹⁴

Törökszentmiklósi tartózkodása sem tartott sokáig, mivel a HM négy nappal az előző parancs után, március 7-én egy másik állomáshelyre, Komárom várába irányította az ezredet. Ekkor vált el útja végérvényesen az általa szervezett és vezetett ezredtől, a 13. számú Hunyadi huszároktól.

Komárom, ebben az időben Közép-Európa egyik legkorszerűbbnek számító vára volt. Az osztrák hadsereg már 1848 december vége óta ostromgyűrűben tartotta az erődöt. A vár parancsnoka báró Majthényi István honvéd tábornok volt, aki 1849. január 5-én leköszönt beosztásáról. Az új parancsnok – az akkor még ezredesi rangban szolgáló – Török Ignác honvéd tábornok, későbbi aradi vértanú lett. Az 1849 március végi hadseregbeosztás szerint Komáromnak 10 000 főből álló helyőrsége volt. A várvédő sereg két hadosztályból, a 21. és a 22-ből állt. E két hadosztály március vége óta a VIII. hadtest elnevezést viselte.

A vár szemmel tartására a Duna jobb partján és a Csalóközben 1848 decemberében herceg Windisch-Grätz seregéből egy-egy dandár maradt vissza. Lipótvár kapitulációja (1849. február 4.) után Balthasar von Simunich altábornagy csapatai is a vár alá vonultak. Így a Komárom körüli osztrák erők létszáma 15 000 főre nőtt. A várőrség eddig több alkalommal hajtott végre sikeres rajtaütéseket a császáriakon, de mivel az osztrákoknak sikerült kiépíteniük az ostromzárat, vége szakadt az aktív védelem lehetőségének. Március folyamán a támadók a beérkezett ostromágyúkkal megkezdték a vár rendszeres lövését.¹¹⁵

A vár parancsnoka, Török Ignác csak kényszerből és átmeneti időre vállalta el ezt a tisztséget. Mérnökkari tiszt létére ugyanis nem sokat értett a harcászathoz. A magyar kormány ezt belátta és két tehetséges ezredet küldött Komárom új parancsnokául.¹¹⁶ Kossuth Lajos 1849. március 10-én kiadott rendeletében a következőket közölte Török Ignác tábornokkal: „A körülmények itt akkint alakulván, miszerint a nemzet közös győzelmének kivívására a komáromi vári őrségnek is concentricus, activ közremunkálása valószínűleg mielőbb igénybe fog vétetni. A nemzet kormánya indítatva találta magát a komáromi vár s sereg parancsnoksága személyzetében harcztervei sikerének biztosítása szempontjából változást tenni ...Mindezeknek következtében, midőn ezennel hivatalosan Tábornok s várparancsnok urat arról értesítenők, hogy a várparancsnoksággal Gróf

113 *Katona*: i. m. II. k., 184. o.

114 OL: H-75. 1849:5983.

115 Magyarország hadtörténete. I. m. I. k., 512–513. o.

116 *Kecskés László*: Komárom az erődök városa. Bp., 1984. 184. o.

Guyon Richard ezredes, seregparancsnoksággal Lenkey János ezredes, s a térparancsnoksággal pedig Szabó (Zsigmond) ezredes urakat bíztuk meg..."¹¹⁷

Mind Guyon Richárd, mind pedig Lenkey János 1849. március 7-i dátummal kapták kézhez kinevezési okiratukat. Lenkey a kinevezés szerint a 21. és 22. hadosztályoknak, azaz a VIII. hadtestnek lett a parancsnoka.¹¹⁸

Görgy Artúr így emlékezik vissza Komárom új parancsnokainak kinevezési körülményeire: "...Időközben Kossuth aggasztó hírket kapott Komáromból. Ezek szerint az erőd parancsnoka, Török tábornok, nem képes állásának megfelelni, hiányzik belőle minden szilárdság, helyét haladéktalanul egy erélyesebb embernek kell elfogadni, különben félő, hogy elvesztjük Komáromot.

Az elnök velem új várparancsnok személyének kiválasztásáról is tanácskozott volna. Én gróf Guyon ezredest javasoltam, tudniillik, ha csak erélyes emberre van szükség, és ha az erőd haditanácsa olyan férfiakból áll, akik mindazt pótolni tudják ami a várparancsnokban elengedhetetlenül kívánatos tudás dolgában gróf Guyon ezredesből hiányzik.

Kossuth javaslatomat figyelembe vette, de úgy vélekedett, hogy biztosabb ha Guyon grófon kívül egy másik várparancsnokot is kinevez. Választása Lenkey akkori ezredesre esett. Lássák ketten, hogy jutnak be a várba: akinek ez hamarabb sikerül, az váltsa fel Török tábornokot állásában, és vegye át a várparancsnokságát..."¹¹⁹ (Görgy tévesen írja le az eseményeket, hiszen Lenkeyt kimondottan a vár seregparancsnokává nevezték ki.)

Ahhoz azonban, hogy a két tiszt bejusson Komáromba, még egy hónapnak kellett eltelnie. Ezalatt az idő alatt történt meg Lenkey és Guyon tábornoki előléptetése. Kossuth Lajos, az OHB elnöke – a forradalom kitörésének egy éves évfordulóján, 1849. március 15-én Cibakházán kelt saját kezű kinevezési okiratában léptette elő Lenkey ezredest: „Lenkey János ezredes és komáromi seregparancsnok úr a nemzet nevében értesítetik, hogy a magyar nemzet szabadságharcában kitüntetett bajnok érdemei tekintetéből a kormány által a mai naptól számított ranggal és illetménnyel a magyar hadseregben tábornokká kinevezetetik. Rendes kinevezési oklevele a tér nyíltával fogván kezéhez szolgáltatni.”¹²⁰

(A kinevezés azonban nem március 15-én történt, hanem 18-án vagy 19-én, ugyanis Kossuth csak ekkor érkezett meg Cibakházára. A dátum tehát predatálva van.)

A Közlöny című hivatalos lap csak április 8-án hozta nyilvánosságra Lenkey János tábornoki kinevezését: „az országos honvédelmi bizottmány elnökének egyenes rendeltetése: Guyon Richárd ezredes, Lenkey János 13-dik huszár ezredbeli ezredes, Klapka György ezredes és Gáspár András 9-dik huszár ezredbeli ezredes, később meghatározandó ranggal és illetménnyel tábornokká kinevezettek. Mészáros Lázár hadügyminiszter.”¹²¹

117 OL H-2. 1849:3160.

118 OL R-306. Katonai iratok, 1. tétel. és H-75. 1849:18021.

119 *Görgy Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* I. k. Bp., 1988. 426. o.

120 HL IV-3. 113/24. cs. III/c.

121 *Közlöny*, 1849. ápr. 8., 267. o.

1848. március 30-án Kossuth Lajos biztató hangú, reményekre jogosító levelet juttatott el Komárom védőihöz, melyben közölte, hogy a felmentő sereg nemsokára odaérkezik.¹²²

A sereg ugyan még nem, de Lenkey János tábornok 1849. április 10-én, a Duna bal partja felől, kijátszva az osztrákok éberségét, bejutott az ostromlott városba és azonnal átvette a várparancsnokságot Török Ignác tábornoktól. A Komáromi Értesítő című lap április 11-i számában így üdvözölte az új parancsnokot: „Komáromnak egy igen tisztelt a kedves vendéghez van szerencséje. A hőselkü Lenkey, a valódi magyar tábornok körünkbe érkezett. Hisszük, hogy az egység lelkét hozta el magával, s a belső békének, s a külső harcnak leendő angyala.”¹²³

Lenkey valóban megpróbálta a vár védelmét hatékonyabbá tenni, valamint a lakosság és katonaság hangulatát javítani, illetve csökkenteni a belső feszültségeket.

Szinnyei József akadémikus és irodalomtörténész a szabadságharc alatt a komáromi várőrségben szolgált. Az itt lezajlott eseményeket naplójában örökítette meg. Ő írja, hogy Lenkey, várparancsnoksága idején több jó intézkedést tett. Az ő naplójából tudhatjuk meg azt is, hogy a tábornok havi díja 525,- ft volt, továbbá március hónapra járt neki „lóadag-váltásért” 36,- Ft és útiköltséggé 2000,- Ft.¹²⁴

Az új városparancsnok azonban nem sokáig látta el tisztségét, mivel április 20-án – egy kisebb huszárcsapat élén – megérkezett a vár ténylegesen kinevezett parancsnoka, Guyon Richárd tábornok. Ő nyomban átvette a főparancsnoki tisztséget, így április 20-tól Lenkey „csupán” Komárom (a VIII. hadtest) seregpáncsnoka lett.¹²⁵

1849. április 22-én Görgey Artúr, Damjanich János és Klapka György tábornokok vezetésével megérkezett Komáromba a magyar főcsereg. Elszállásolásuk után rögtön nekiláttak a legfontosabb cél megvalósításához, az ostromgyűri szétzúzásához. A sereg főparancsnoka első céljául az ellenség Csallóközéből történő kiűzését tűzte ki. Ennek megvalósítását Lenkey tábornokra bízták. Ő és csapata még április 22-én megtámadta a Csallóközben állomásozó Sossai-dandárt. A tábornok a váratlan rajtaütéssel szétverte az ellenség első vonalát, nagyobb részüket pedig visszavonulásra kényszerítette. Ezután Lenkey Lovad felé vette útját és ott az osztrákok által felállított hidat leromboltatta. Ezzel megszűnt az összeköttetés a Duna két partján elhelyezett császári csapatok között.¹²⁶

Lenkey hőstetteről litográfia is készült, mely épp azt a pillanatot ábrázolja, amikor a tábornok vezetésével kitörő magyar csapat a csallóközi oldaltól elkergeti az ellenséget. A kép Franz Werner kiadásában Bécsben jelent meg.¹²⁷

Lenkey tábornok sikeres támadása után megkezdődhetett a Komárom körüli ostromgyűri teljes szétzúzása is. A történelemben „komárom-szőnyi” ütközetként bevonult a csata 1849. április 26-án zajlott le. Az osztrákoknak 1200 katonája esett el vagy sebesült meg, 1000 pedig fogságba esett. A magyar oldalon 800 volt a hősi halottak száma. A hadműveleti cél azonban ezúttal is csak részben sikerült elérni.

122 *Kecskés*: i. m. 182. o.

123 *Szénássy Zoltán*: Komárom ostroma 1849-ben. Komárom. 1989. 111. o.

124 *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben (Napló-jegyzetek). Bp., 1887. 431. o.

125 *Kecskés*: i. m. 186. o.

126 Uo.

127 *Rózsa György–Spira György*: Negyvennyolc a kortársak szemével. Bp., 1973. 370. o.

Komárom felszabadult, de a császári főszereg visszavonulásának útját a feldunai hadsereg nem tudta elvágni.¹²⁸

Lenkey János azonban ebben a csatában nem vett részt. A komáromi ütközet alatt a város védelmére volt kirendelve. Vukovics Sebő, a Szemere kormány igazságügyminisztere írja visszaemlékezéseiben, hogy ő és Lenkey a vár egyik bástyájáról nézték végig a küzdelmet.¹²⁹

Habár sok kiváló fegyvertény szólt Lenkey javára, a Klapka György-féle új haditerv mégis mellőzte őt. Katona Tamás szerint Lenkey kitűnő huszártiszt volt, magasabb parancsnokként azonban egyáltalán nem vált be. Hangoskodó természete és mindenhol árulást szimatoló magatartása bajtársai szemében sem tette népszerűvé.¹³⁰ Ennek ellenére Kossuth Lajos támogatta Lenkey katonai karrierjét, hisz szüksége volt a vele azonos nézeteket valló, megbízható tisztekre. Karrierjének alakulásában politikai megbízhatósága minden bizonnyal többet nyomott a latban, mint a katonai szakértelem. Evvel egyébként nem volt egyedül a szabadságharc vezetői között. Maga Görgey Artúr „jelentős becsvágyú és jelentéktelen képességűnek” tartotta.¹³¹

Vukovics Sebő pedig így nyilatkozott róla visszaemlékezéseiben: „Lenkeynek fő vonása láng hazaszeretet volt. Ha szinte annyi ügyességgel bírt volna, és ha azon hibának nem esett volna örvényébe, hogy naponta délután hosszabb poharazásnak adta át magát, miáltal tekintélye csökkentetett, derék katonai egyénisége mellett a legkitűnőbb tábornokok egyike lett volna hadseregünkben...”¹³²

Az 1849. május 20-án, Debrecenben tartott rendkívüli minisztertanácsi ülés elfogadta a Klapka György-féle új haditervet. A minisztertanácsi rendelet – többek között – a következőkről rendelkezett: „...Mely dunai hadsereg egyszersmind Komárom vára főparancsnokságával Klapka tábornok úr fog megbízatni, Guyon tábornok alatta a 8-ik hadosztály vezénylendővén. Lenkey tábornok pedig az alakításban levő tartalék hadsereg lovasságának parancsnokságával bízván meg...”¹³³

Az új hadrend szerint Lenkey tábornok a tartalék hadtest lovasságának lett a főparancsnoka, mely beosztás személyének háttérbe szorítását jelentette.

Minden valószínűség szerint 1849. május 21-i dátummal kapta kézhez új kinevezését. Ezt az időpontot azért tartom valószínűnek, mivel e napon nevezték ki Guyon Richárdot – Lenkey helyére – a VIII. hadtest parancsnokának.¹³⁴

Lenkey János azonban nem sokáig töltötte be új beosztását, mivel 1849. júniusában szabadságot tartott magának. Kérelmének okaként megromlott egészségi állapotát tüntette fel. A hadügyminisztériumban vezetett „Tábornoki rangjegyzék” szerint Lenkey Jánost június elejétől szabadságolták.¹³⁵

128 Magyarország hadtörténete. I. m. I. k., 517. o.

129 *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re.* Bp., 1982. 80. o.

130 *Katona: i. m. I., Bp., 1983. 49. o.*

131 *Görgey: i. m. I. k. 66. o.*

132 *Vukovics: i. m. 71. o.*

133 *KLÖM XV. k., 364. o.*

134 *OL H-75. 1849:18021.*

135 *OL H-79. Hadügyminisztérium, katonai osztály iratai, 4. k., 95. o.*

A beteg tábornok kezdetben Pesten tartózkodott, ahol – reumás „huszárbetegségét” kezelendő – gőzfürdőbe járt. Lehet azonban, hogy betegségének nem ez volt az oka, hanem a neki való feladat hiánya.¹³⁶ Kossuth Lajos 1849. június 22-én, Görgey Artúrhoz írt levelében a következőket írja a tábornokról: „...Lenkeyt is sajnálom, hogy hever, mit csináljunk? A rezervénél nincs csak annyi cavalleria is, mennyi egy ezred parancsnokságához kellene. Az ő lovassági divisionariussága tehát pusztá szó. Én minden embert használni szeretnék a haza javára – úgyis kevesen vagyunk...”¹³⁷

A fentiek szerint június 22-én Lenkey János, bár valószínűleg már csak névlegesen, még mindig a tartalék hadtest lovasságának volt a parancsnoka.

A már említett „Tábornoki rangjegyzék” júliusban is mint betegszabadságon lévő tüntette fel. A magyar honvédség tábornoki és törzstisztikaráról 1849 július közepén összeállított nyilvántartás is ezt a tényt támasztja alá.¹³⁸

Lenkey János – habár betegszabadságon volt – részt vett a július 7-i ceglédi haditanácson, ahol az orosz cári csapatok elleni védekezésről döntöttek.¹³⁹

1849. július 9-én – a Pestet elhagyó kormányt követve – Lenkey tábornok is elhagyta a fővárost és Szegedre utazott. Dembinski altábornagy augusztus 1-én, azonban harc nélkül feladta a várost, így onnan is távoznia kellett. Aradi vallomásában ekképp említi meg e hetek történetét: „...Ezután az időpont után teljesen visszavonultan éltem, Pesten gőzfürdőbe jártam, ezt az osztrák hadsereg közeledte után Szegeden is folytattam, amikor aztán ezt a helyet is kiürítették, Nagyváradra mentem, majd amikor az oroszok errefelé nyomultak, Aradra...”¹⁴⁰

Egyes források szerint Lenkey János 1849. nyarán is aktív résztvevője volt a szabadságharc küzdelmeinek. Ez azonban nem felel meg a valóságnak. Feltételezhető, hogy bátyjával, Lenkey Károly honvéd ezredessel tévesztették össze. A Lenkey Jánosról szóló irodalomban gyakran előfordul a két testvér összecserélése.

Kiss Ernő altábornagy, az országos főhadparancsnok augusztus 10-én a következő levelet intézte Lenkey tábornokhoz: „Tábornok Úrnak huzamos betegeskedési ürügye igen feltűnő lévén, mely által a jelen körülményekben annyira igénybevett hadiszolgálatától magát időről-időre felmentettnek véli, annál fogva hivatalosan felszólítatik-figyelmeztetik Tábornok Úr, miszerint ha betegségbeli állapota csak ugyan a haza szolgálatára alkalmatlanná teszi magát ez eránt rögtön igazolja, melynek következte esetében az illető hadi fő parancsnokság a szükséges intézkedésekről gondoskodand.”¹⁴¹ Ez a levél is bizonyítja, hogy Lenkey a nyár folyamán betegszabadságon volt és nem vett részt a harcokban.

Az 1849. augusztus 11-i aradi haditanács – melynek Lenkey tábornok is résztvevője volt – úgy döntött, hogy a további harc kilátástalan és feltétel nélkül leteszik a fegyvert az oroszok előtt.

136 Csorba: i. m. 9. o.

137 KLÖM XV. k., 565. o.

138 Bona: i. m. 51. o.

139 Hermann Róbert: Mészáros Lázár altábornagy fővezérsége. In: Mészáros Lázár emlékezete. Baja. 1993. 62. o.

140 Katona: i. m. II. k., 185. o.

141 HL VII-203. 42. cs. 331.

Magyarország történetének egyik leggyászosabb napja volt 1849. augusztus 13-a. Ezen a hétfői napon fejeződött be a szabadságharc és szakadt vége egy nagy és dicső álomnak.

A Világos és Szőlős községek közötti mezőn sorakozott fel az 1. magyar hadsereg három hadteste. (I., III., VII.) és a tartalék hadosztály.

A fegyverletételnél – Görgeyn kívül – tíz magyar tábornok vett részt. Ezek közül kilenc (Kiss, Aulich, Török, Láhner, Schweidel, Nagysándor, gróf Leiningen, lovag Poeltenberg és Knezic) a későbbi „aradi tizenhármak” közé tartozott. A tizedik tábornok pedig nem más volt, mint Lenkey János.¹⁴²

Arra a kérdésre, hogy Lenkey miért csatlakozott a világosi fegyverletételhez, és miért nem távozott – sok tábornokhoz és magas beosztású tisztviselőhöz hasonlóan – az országból, nem egyértelmű a válasz. Minden valószínűség szerint ő is azok közé tartozott, akik bíztak az oroszokban, akik ígéretükben szavatolták a magukat megadó tisztek életét.

Maga Görgey Artúr írta a következőket visszaemlékezéseiben: „...De a balgatag hírek jóvoltából Világosra csalogatott menekülők sorába nem szabad beleszámítani azokat a férfiakat, akik osztozni kívántak a hadsereg sorsában, és a tábort Arad óta nem hagyták el. Két miniszter volt köztük, Csány László és Aulich tábornok; valamint a hadsereg nem harcoló állományához tartozó Kiss, Láhner, Knézic, Schweidel, Gáspár, Török és Lenkey tábornokok...”¹⁴³

Világostól Aradig

A világosi fegyverletételt követően a fogoly főtiszteket és tiszteket az oroszok augusztus 14-én Kisjenőre irányították. Itt a magyar tábornokok tiszteletére gróf Rüdiger orosz lovassági tábornok ebédet adott.¹⁴⁴ Kisjenőről augusztus 17-én a Bihar vármegyei Sarkadra szállították a foglyokat. Lenkey – mint már említettem – itt a Zay családnál vendégeskedett.¹⁴⁵ Augusztus 21-én a szomszédos városba, Gyulára vitték a fogoly tiszteket. Világos és Arad között ez a város volt a legfontosabb állomás. Itt foszlott szerte a tisztek utolsó reménysége is, mert itt kellett letenniük fegyvereiket, és itt adták át őket a bosszúra éhes osztrákoknak. Sok forrás tévesen augusztus 22-re teszi a honvédtiszti fegyverletételt. Az újabb kutatások azonban bebizonyították, hogy az oroszok augusztus 23-án vették el a tisztek fegyvereit és csak másnap, augusztus 24-én adták át őket az osztrákoknak.¹⁴⁶ Gyulán a fogoly tisztek egy része a gróf Wenckheim család kastélyában volt elszállásolva, egy másik része pedig a város polgárainál kapott szállást.¹⁴⁷ (Ezeken a házakon a mai napig is emléktábla hirdeti, hogy 1849. augusztusában mely aradi vértanúk laktak itt.)

1849. augusztus 22-én az osztrák csapatok Wilhelm von Montenuovo gróf vezérőrnagy vezetésével bevonultak Gyulára. Másnap, augusztus 23-án megtörtént

142 *Breit*: i. m. III. k., 298. o.

143 *Görgey*: i. m. II. k., 421. o.

144 *Katona*: i. m. I. k., 511. o.

145 Dr. Márki-Zay Lajos szóbeli közlése alapján.

146 *Dusnoki József*: A gyulai honvédtiszti fegyverletétel a források tükrében. *Gyulai Hírlap*, 1992. 32. sz.

147 *Katona*: i. m. I. k., 511. o.

a fegyverletétel, mely a korabeli leírások szerint nagy ünnepélyességgel zajlott le. A magyar tiszteket a gróf Wenckheim kastély előtt állították fel és ekkor adták ki a fegyverletételi rendelkezést.

„...A honvédtisztek valamennyien tábornokaik köré csoportosultak. Reggel hat óra körül megkezdődött a lefegyverzés szomorú aktusa. Ez pedig úgy történt, hogy orosz törzstisztek jelentek meg mindegyik honvédtiszti csapat előtt, s szalutáltak a csoport élén álló tábornokoknak, és kérték előbb az ő, majd tisztjei kardját és pisztolyait. Az így lecsatolt kardokat és fegyvereket azután a tér közepén halmozták fel.”¹⁴⁸ jegyezte fel a korabeli visszaemlékezések alapján Kóhn Dávid. A halomba rakott fegyvereket a kastély egyik szobájába hordták be, s ott csaknem a mennyezetig értek. Sokan azonban nem voltak hajlandók fegyvereiket átadni és inkább a Körösbe hajították őket. Akadtak olyanok is – pl. Knézic vagy Damjanich – akik gyulai házigazdáiknak, ismerőseiknek ajándékozták fegyvereiket.

Augusztus 24-én Rüdiger gróf átadta a magyar tiszteket az osztrákoknak, akik még ezen a napon Mácsára kísérték őket. Másnap, augusztus 25-én érkeztek meg a foglyok Arad várába.¹⁴⁹

A hagyomány szerint az Aradon kivégzett tábornokok közül tízen voltak Gyulán. Rajtuk kívül minden bizonnyal még más tábornokoknak is ott kellett lenniük. A feljegyzések sem Schweidel Józsefet, sem Lenkey Jánost nem említik.¹⁵⁰ Ennek ellenére teljesen bizonyosnak tűnik, hogy Lenkey tábornok ezekben az augusztusi napokban Gyulán tartózkodott. Ott kellett lennie, hiszen Világosnál azokkal a tábornokokkal és tisztekkel volt együtt, akik Gyulán tették le a fegyvert. (Kivétel ez alól csak Görgey, aki ekkor Nagyváradon tartózkodott.)

Julius von Haynau báró, tábornagy Magyarországon és Erdély teljhatalmú katonai és polgári kormányzója – az aradi megérkezés napján – 1849. augusztus 25-én levelet intézett Joseph von Radetzky gróf, cs. kir. tábornagyhoz, melyben közölte, hogy „...A lázadó vezérek, akik ma érkeztek meg, a következők: Kiss, Poeltenberg, Leiningen, Dessewffy, Aulich, Láhner, Török, Gáspár, Nagysándor, Lenkey, Schweidel, Knezic, Damjanich, Lázár; a várban vannak fogságban, akárcsak mindazon tisztek akik azelőtt hasonló minőségben szolgáltak a hadseregben...”¹⁵¹

Az Aradra megérkezett tábornokokat Haynau rendkívüli haditörvényszék elé állította. A bíróság elnöke legtöbbször egy tábornok vagy egy magasabb rangú törzstiszt volt. A legfontosabb szerepe a hadbírónak volt. Ő rendelkezett egyedül jogi végzettséggel, ő képviselte egy személyben a vádat és a védelmet, ő látta el a tárgyalásvezetői teendőket.¹⁵² Aradon a hadbírói tisztséget Karl Ernst cs. kir. törzshadbíró látta el. A hadbíróság elnöke – Lenkey esetében – Johann Moser nyugállományú ezredes volt.¹⁵³

Tudnunk kell, hogy Aradon – 1849. augusztus–szeptemberben – nem egy, hanem négy per zajlott le. Augusztus 25-én Kiss Ernő altábornagyé, augusztus 26-án Aulich, Damjanich, Dessewffy, Gáspár, Knezic, Láhner, Lázár, Leiningen,

148 *Dusnoki*: i. m. 1992. 35. sz.

149 Uo.

150 Uo.

151 *Katona*: i. m. II. k., 94. o.

152 *Katona*: i. m. I. k., 40. o.

153 *Katona*: i. m. II. k., 353. o.

Lenkey, Nagysándor, Poeltenberg, Schweidel és Török tábornokok pere. Szeptember 3-án gróf Vécsey Károly pere és végül október 1-én Kazinczy Lajosé.¹⁵⁴

Lenkey János kapitány (nem tábornok, mivel a vádlottaknak csak a cs. kir. hadseregben viselt legmagasabb rendfokozatát ismerték el) első kihallgatására augusztus 27-én került sor. Ekkor jegyzőkönyvbe vették személyi adatait, majd elmondatták vele, hogy milyen tevékenységet fejtett ki a szabadságharc ideje alatt. A vallomás szövegéből már több ízben idéztem, csupán vallomása végét közlöm, ahol beismeri „bűnösségét”: „...Belátom, hogy öfelségére tett esküm ellenére cselekedtem, amikor megmaradtam a magyar hadseregben, amikor a cs. kir. csapatoknak és öfelségének a császárnak nyíltan ellenszegülő magyar kormányt szolgáltam, kivált az uralkodóháztól való elszakadás kimondása után. Nincs rá mentségem, és csak annyit mondhatok, hogy Verbászra való küldetésemmel belekeveredtem a mozgalomba, szabadulni már nem tudtam, és később, ha szerettem volna is, már teljességgel lehetetlen volt, és huszárjaim szökése miatt is vizsgálat várt rám...”¹⁵⁵

A magyar tábornokok egyébként egységesen azzal védekeztek, hogy a függetlenségi nyilatkozatot nem helyeselték, de a magyar alkotmányra tett esküjüket meg kellett tartaniuk. Ebben a védekezésben még Kisjenőn állapodtak meg, hogy így ne mondhassák ki rájuk a felségsértés bűnét.

Lenkey János második kihallgatása szeptember 14-e délután zajlott le.

Újabb vallomásában leginkább galíciai szökésének körülményeit tárta fel a bíróság előtt. Lenkeynél – de a többi tábornok második kihallgatásakor is – látni lehetett hogyan kívánja Ernst törzshadbíró lázadásban és felségsértésben elmarasztalni a vádlottat. (A császári hadbíróóság Lenkey legnagyobb bűnének a legendás szökést tekintette.)

A vallomás végén lezárták a jegyzőkönyvet és a bíróság tagjai bizottságilag aláírták azt. Lenkey esetében a következő személyekből állt a bíróság: Martin Frantesl és Johann Kaspar közvitézek, Albert Waniek tizedes, Wenzl Schmidt őrmester, Karl Czeppa főhadnagy, Franz von Ottenfeld százados, valamint Moser ezredes, mint elnök és Ernst törzshadbíró.¹⁵⁶

A második kihallgatás után a vádlottaknak lehetőségük volt utólagos beadványt terjeszteni a hadbíróóság elé. Lenkey is élt ezzel a lehetőséggel és a következő szövegű írást juttatta el a bírósághoz: „Kérem kihallgatásomat a tiszt urak jelenlétében, elő fogom adni életem főbb vonásait, mert ilyen leírhatatlanul borzalmas sorsa senkinek sem volt még, mióta világ a világ, és senkinek sem lesz, míg csak világ a világ.

Kelt Arad várában, 1849. szeptember 15.

Lenkey János kapitány.”¹⁵⁷

Lenkey két vallomása még – bár talán csak a jegyzőkönyvvezető, Ernst jóvoltából – összefüggő logikus szöveg, de ebből a szeptember 15-én kelt beadványból már

154 *Katona*: i. m. I. k., 56. o.

155 Uo. 185. o.

156 Uo. 227. o.

157 Uo. 241. o.

érzékelhetőek az elmezavarodás jelei. A levél szokatlan hangvétele, de különösen a kínosan kicirkalmazott betűk kétségessé tették a vádlott elmeállapotának épségét.

1849. szeptember 26-án elkészült a tárgyalásvezetői előterjesztés, mely a büntetési javaslatot és annak indoklását tartalmazta. Ebben a tizenhárom tábornok közül – Gáspár és Lenkey kivételével – tizenegyet halálbüntetésre javasolt. Gáspár András tábornokot tízévi várfogságra ítélték, mivel ő a trónfosztás után nem szolgált tovább.

Lenkey ügyében az alábbi állásfoglalás született: „Lenkey vádlott esetében kénytelen vagyok a büntetési javaslatot in suspensó (= függőben) hagyni, mert rajta az utóbbi napokban az elmezavar jelei mutatkoznak és jelenleg orvosi megfigyelés alatt áll.”¹⁵⁸ Ugyanezen a napon a cs. kir. rendkívüli haditörvényszék meghozta az ítéletet.

A bíróság egyhangúlag elfogadta a tárgyalásvezetői előterjesztést és a tizenegy tábornokot halálra ítélték. Az ítéleteket azonban nem hirdették ki, hanem Haynauhoz küldték fel Pestre megerősítés végett. A tábornoszernagy azokat – Kiss Ernő és gróf Vécsey Károly szeptember 21-én hozott halálos ítéletével együtt – október 1-én jóváhagyta és visszaküldte Aradra. Az ítéleteket október 5-én hirdették ki és másnap végre is hajtották az „aradi tizenhárom vértanú”-n.¹⁵⁹

Lenkey János nem követhette tábornoktársait a mártírhalálba. Neki tragikusabb és kegyetlenebb végzettel kellett szembenéznie.

Mi történhetett időközben Lenkeyvel? A világosi fegyverletétel és az azt követő aradi várfogság végképp aláasta a tábornok meggyengült egészségi állapotát, a kihallgatást vezető hadbíró magatartásából pedig megérthette, hogy nincs számára kegyelem. A szökevény császári huszártisztnak, a „lázadó sereg” tábornokának nem lehettek illúzió saját sorsával kapcsolatban.

Megértette, hogy most mindennek vége szakadt. Oda a magyar nemzet forradalmának ügye, oda a családi boldogságot hozó házasság és oda a katonai karrier.

Az amúgy is gyenge idegrendszerű Lenkeyt ez a tudat tönkretette. Fokozatosan kiölte belőle az értelem fényeit, tudatát az örület sötét erői kezdték uralni.

Lenkey János orvosi vizsgálatának megkezdésére 1849. szeptember 23-án került sor. Ezen a napon látogatta meg először a foglyot dr. Jacob Böhm cs. kir. főorvos. A doktor ezután két hónapon keresztül naponta felkereste betegét. Nem is annyira azért, hogy gyógyítsa – hiszen az akkori orvostudomány nem tudott volna rajta segíteni – inkább, hogy megállapítsa, valódi betegségről van szó, avagy csak szimulálásról.

Lenkey tehát alapos megfigyelésben részesült, melyről dr. Böhm gondos feljegyzést vezetett vizsgálati naplójában. A Hadtörténelmi Levéltárban ma is megtalálható ez a 7 folió terjedelmű orvosi feljegyzés.¹⁶⁰ Ezen szomorú olvasmány alapján végigkísérhetjük Lenkey betegségének lefolyását. Szeptember 23-án még

¹⁵⁸ *Katona*: i. m. II. k., 276. o.

¹⁵⁹ Uo. 299–300. o.

¹⁶⁰ HL IV-3. 113/4. cs. 2/247. 42–48. fol.

csak egy zavart emberrel találkozott az orvos, de állapota napról napra rosszabbodott és fokozatosan az örültség számtalan jele mutatkozott rajta.

Dr. Jacob Böhm és Dr. Novák Imre aradi orvos 1849. november 25-én kiállított orvosi bizonyítványa szerint Lenkey János „valóban elmeháborodott” volt.

A betegség okát a „külső megnyilvánulásaiból világosan megállapítható: az elkövetett vétek és bűncselekmény tudata, a fokozódó lelkipurdalás, és a betegség kezdetén a bűncselekmény súlyának megfelelő büntetéstől való félelem”-ben látták az orvosok. A beteg beszámíthatóságával kapcsolatban pedig leszögezték, hogy „nem állítható a tisztelt cs. kir. törvényszék elé”.¹⁶¹

Az orvosi vizsgálat lezárása után Lenkey állapota tovább romlott. A betegség viharos gyorsasággal szálnalmas ronccsá tette ezt az alig 42 éves, jó fizikumú huszártisztet.

Az aradi várbörtönben raboskodott Károly bátyja is, akinek sikerült őt meglátogatnia. Erről – az Egervári Ödön közlésében megjelent – emlékirataiban így emlékezett meg: „...A bátyja szólt hozzá, nem felelt, s fel nem ismeré őt. Vadállati tekintettel, meztelen, egy rongyos, üres szalmazsákban a hidegtől összezsugorodva feküdt a vas lavaleton, fejét a vasra fektetve, úgyhogy egy vérző mély sebbe, a nyakcsigába volt a lavalet fejvasa illesztve. Fájdalom nyilvánulása nélkül nézett öccsére és Perczelre, de midőn a börtönőrt meglátta, azonnal dühbe jött, és minden összefüggés nélkül panaszkodott. Szobája bútorzata és ruházata, ami már fentebb érintve volt, ebből állott; kályha és az ablakok széttörve, a novemberi hidegnek szabad bemenetet engedtek az erős vasrostély között.

A szoba, vagyis a börtön rondaságát leírni lehetetlen s tán az illem ellen is volna. Lenkeyt és Perczelt (Antal nemzetőr őrnagy) az undor borzalommal párosulva fogta el; hisz egy kényúr kutyaólja palotának mondható e nemes keblű hazafi s nemrég egyik tábornokunk lakásához képest...

Tizenöt-húsz kisebb-nagyobb seb, melyek részint felfekvés, részint mikor dühöngött, a katona örök puskatusái és szuronyai által okoztatván, gyógyítás nélkül véreztek és genyhedtek a hideg, fűtetlen, ablak nélküli szobában.

Midőn a tél bekövetkezett, és szobájában a víz, valamint minden más folyékony anyag megfagyott, eléggé tánúsította, hogy ez ember itt kínos helyzetben eszénél nem lehet. Rövid idő múlva Lenkeynek tudtára adatott, hogy öccse Nagyszombatra fog vitetni. Téli ruházatot vett tehát neki, de biz az hiába volt, mert a várt nap sohasem jött meg, mindig a felsőbb rendeletre vártak, míg a jóltevő halál meg nem érkezett.”¹⁶²

Lenkey János tábornok halálának időpontja bizonytalan. Károly bátyja egy 1861. szeptember 6-án Várady Gábor országgyűlési képviselőhöz írt levelében azt állítja, hogy „...Kínos életétől az irgalmas Isten 8-ik febr. 1850.-ben virradóra megszabadította...”¹⁶³ A már említett Egervári-féle visszaemlékezésben 1850. február 7-ét jelöli meg az elhalálozás napjának.¹⁶⁴ (Egyébként Lenkey egri sírján február 7-e, szülőházának falán pedig február 8. van feltüntetve.) Mindezek ellenére én egy harmadik időpontot tartok valószínűnek, azt, amelyet Karl Ernst cs.

161 *Katona*: i. m. II. k., 346–347. o.

162 *Egervári Ödön*: Lenkey Károly honvéd ezredes emlékirataiból. *Honvéd*, 1869. 24. sz., 193–194. o.

163 *Kovácsy*: i. m. (*Hevesi Szemle*, 1978.) 38. o.

164 *Egervári*: i. m. 194. o.

kir. törzshadbíró említ meg Haynauhoz küldött hivatalos jelentésében. Az 1850. február 14-én kelt levél így hangzik: „E hó 9-én az itteni várban őrzött, megtébolyodott, és az orvosok által már régen reménytelen esetnek ítélt Lenkey János lázadóvezér végre halál útján fogyatékbba jutott. Ezt nagyméltóságodnak legalázatosabban bejelentem.

Ernst.”¹⁶⁵

Lenkey János temetésére elhalálózása másnapján, 1850. február 10-én került sor. Lenkey Károly engedélyt kért az aradi vár parancsnokától, hogy saját költségén temethesse el öccsét. A parancsnok megtagadta a kérést és csak azt engedélyezte, hogy kísérhesse testvére koporsóját.

A rendelkezés szerint a vár szemetes kocsiján kellett elszállítani a halottat és a vársáncban ásott gödörbe elhantolni. A további eseményekről a legtöbbet Lenkey Károly – a már említett – Várady Gáborhoz írt leveléből tudjuk meg: „...Engem 4 közember és egy káplár puskaközé véve a szekér után indulva kimentünk a vár kapuján. Az őrzető nem tudván hova kelletik vezetni, a kocsisra hagyta aki egyenesen a városnak tartott. Odaérkezvén, feltűnt a sajátságos temetés a derék polgároknak s többen csak a távolból kísérték. Így a véletlen által kijutottunk a városból a temetőbe. Itten sír ásva nem lévén, a jó polgárok a sírásóval magok is kezdtek ásni munkaközben ígérték, hogy e helyre mindenkinek leszen gondja...”¹⁶⁶ Így kerültek tehát Lenkey János földi maradványai az aradi Ótemetőbe.

A sírhant beszentelésére azonban csak tizenegy évvel később, 1861. február 8-án került sor. Ezen Arad város lakossága nagy számban vett részt.¹⁶⁷

1868. szeptember 7-én, Lenkey János születésnapján állított sírkövet az elhunyt hamvai fölé Károly bátyja.¹⁶⁸

1906-ban az aradi Ótemető egy részét felparcellázták házhelyeknek. Ekkor került át a temető egy másik részébe Lenkey és a szintén vértanú Ormai Norbert honvéd ezredes földi maradványa. Az exhumálásnál jelen volt Kara Győző, az aradi gimnázium tanára, aki azután évek hosszú során át gondozta a sírokat.¹⁶⁹

1934 nyarán egy Sin János nevű aradi vasmunkás jelentkezett az akkori egri újság szerkesztőségében azzal, hogy az aradi Ótemetőt tovább parcellázzák és indítson Eger mozgalmat a vértanú hamvainak hazaszállítására. Az újság megtette a kezdő lépéseket, majd az ügy hivatalos diplomáciai útra terelődött. Az eredmény két év múlva született meg.¹⁷⁰

1936. május 30-án kelt az az egri képviselőtestületi határozat, amely következőképpen szól: „A képviselőtestület örömmel veszi tudomásul, hogy Lenkey János volt 48-as honvéd tábornoknak Eger város szülöttének hamvai Aradon exhumáltak és f. évi május hó 30-án d. e. 11 órakor a város

165 Katona: i. m. II. k., 348. o.

166 Korássy: i. m. (*Hevesi Szemle*, 1978.) 39. o.

167 Uo.

168 Egervári: i. m. 194. o.

169 HML IV-417.2352. 6. o.

170 Kapor Elemér: ... a lázadóvezér fogyatékbba jutott ... *Heves Megyei Néprajsa*, 1975. febr. 7. sz., 4. o.

közönségének óriási részvétele mellett, ideiglenesen a kisasszony temetőben édesanyja és Lenkey Károly testvérbátyja hamvai mellé helyeztetnek el.¹⁷¹

Lenkey János földi maradványai 1936. május 29-én reggel 7 óra 38 perckor érkeztek meg az egri vasútállomásra. A vasúti kocsiban kis tölgyfakoporsóban a csontok, mellette a tábornok katonaládája és aradi sírköve volt.¹⁷²

(A katonaládát simándi Kállay Dalma aradi lakos küldte el Eger városának. A ládát a városi múzeumban helyezték el, ahonnan 1944 végén eltűnt.)

Az újratemetésre másnap, május 30-án került sor. Tizenegy órakor az állomás előtt dísztéren felállt a 14. sz. Dobó István honvéd gyalogezred díszszázada és a hivatalok, hatóságok, testületek, társadalmi egyesületek népes küldöttségei.

Az emlékbeszédet Braun Károly polgármester tartotta, melyben röviden vázolta a tábornok életútját és méltatta hősi cselekedeteit. A polgármester beszéde után megindult a gyászmenet, elől a díszszázad, utána a honvédszenekar, majd Novák Sándor apátplébános, nagy papi segédlettel. Ezután következett a gyászkocsi, amely után a város és a vármegye előkelőségei és a család képviselőitében a tábornok unokaöccse, ifj. Lenkey Károly haladt. A menet a Deák Ferenc utcán és a Széchenyi utcán át a Kisasszony temetőbe tartott.¹⁷³

Ebben a temetőben helyezték örök nyugalomra a sokat szenvedett hőst. Sírköve – amelyet még 1868-ban csináltattak – ma is áll az árnyas egri fák alatt. Felirata szerint itt nyugszik:

„LENKEY N. JÁNOS
HONVÉD-TÁBORNOK

•
Született 1807. Szeptember 7-én
EGERBEN
MEGHALT
AZ ARADI VÁR BÖRTÖNÉBEN
1850. Február 7-én

•
BÉKE HAMVAIRA.”

171 HML IV-417.2352.

172 *Eger-Gyöngyösi Újság*, 1936. máj. 30. sz., 2. o.

173 Uo. 1936. máj. 31. sz., 3. o.